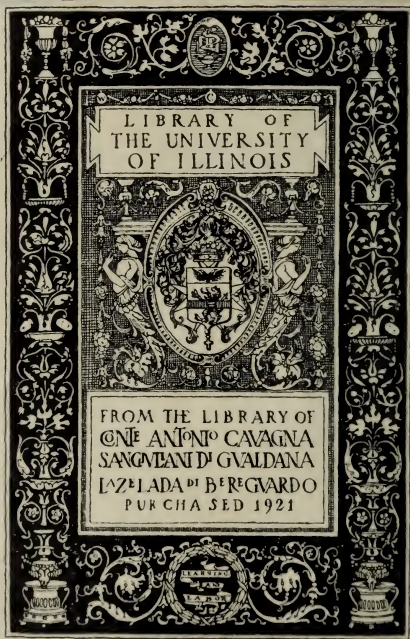

B-6-31

~~I~~

188

~~138~~

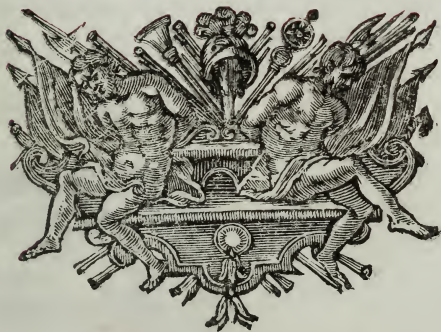
Rare Book & Special
Collections Library

945.07

B887c

v. 2

CASTRUCCII
BONAMICI
COMMENTARIORUM
DE
BELLO ITALICO
LIBER II.

LUGDUNI BATAVORUM.

EDITIO PRIMA.

clō cl cc l.

Digitized by the Internet Archive
in 2012 with funding from
University of Illinois Urbana-Champaign

945.07
B887c
v.2
29 May 39
CASTRUCCII BONAMICI

Commentariorum de Bello Italico

LIBRI SECUNDI

A D

PHILIPPUM
BORBONIUM

Parmensium, Placentinorum, & Guardistallensium Ducem, Ferdinandi Regis Hispaniarum, & Caroli Regis Neapolis & Siciliae Fr.

PRÆFATIO.

VERELA illa
vetus, eorumque,
PHILIPPE DUX, crebris usur-

pata sermonibus, qui inani qua-
 dam antiquitatis specie commoti,
 fastidire præsentia consueverunt:
 interiisse jam apud nos præcla-
 rum olim genus hominum, at-
 que virtutum; non magnopere
 me quidem unquam movit, qui
 multa veteribus concedens, non
 adimo nostris temporibus rerum
 gloriam maximarum; eandemque
 semper fuisse video humanæ na-
 turæ conditionem, ut, licet opti-
 mum quidque rarissimum sit,
 nunquam tamen non extiterint
 singulares viri, atque omni lau-
 dis genere excellentes. Nam, ut
 alia omittam, qui bellicis abun-
 darent laudibus, ætate certe no-
 strâ non defuerunt. Federicus

quidem Borussia Rex in Germania, Mauritius Saxo in Gallia, atque in Hispania Joannes Gaglius digni sane existimari debent, qui cum illis Imperatoribus conferantur, quorum magnum est in Græcis, Romanisque literis nomen: Et multa sunt domi, militiaeque gesta ab Genuensibus hoc tempore, adeoque præclara, ut vetus illa Italorum virtus, quam nimiam jam servitute oppressam eluxerant omnes, revocata ab illis in lucem, Et aucta etiam sit. Atqui, si ullum esse potest temporum discrimen, non in vetustatis, aut novitatis nomine, sed in eo positum est, quod fortunatiores cæteris ætates quædam

*fuerint scriptores nactæ illustres ,
 qui eorum hominum , qui tum
 florebant , recteque factorum me-
 moriam scriptis commendatam
 suis , nullâ extinguî oblivione vo-
 luerunt . Quò mihi vehementius
 ex nostris hominibus ii excitandi
 videntur , qui ingenio , doctrinâ-
 que præstant ; ut quoniam in
 nostram ætatem res inciderunt ,
 virique maxime memorabiles , ne
 tantum illius decus jacere patian-
 tur in tenebris , aut inconditis ,
 vel ineptis narrationibus illustrari
 putent . Historia enim , que ma-
 gistra vitæ appellatur , Et poste-
 ritati maxime inserviat , oportet ;
 non quid actum tantummodo ,
 quove die sit , id ostendat , sed*

quo consilio , quâque ratione gestum sit , demonstrare debet ; neque sanæ mentis posteri curabunt scire , ut eleganter accubuerit imperator , quove temporis puncto in urbem aliquam evans introierit , sed quàm perite sententiam suam dixerit in concilio , aut strenue in acie dimicaverit . At verò his temporibus , qui rudia quædam monimenta copiose , diligenterque collecta atque annotata proferant laboriosi homines ; quorum industriam non contemno equidem , quippe quam posse historico utilem esse videam , sunt etiam multi ; qui autem historiam ita scribat , quemadmodum Thucydides , & Xenophon apud Græ-

cos , Sallustius , & Caesar apud
Romanos , & ne nostros contem-
psisse videar , Macchiavellius , &
Guicciardinius ornate prudenter-
que scripserunt , reperietur fortasse
nemo . Atque hujusce rei cul-
pam nonnulli in principes trans-
ferunt , qui cum honesti , for-
tes videri malint , quam esse , il-
los scilicet extinctos vellent , quo-
rum per literas , scribendique ge-
nus grave , & liberum sua vi-
tia , detractis simulationum in-
volucris , in oculis hominum ,
atque in celebritate versantur
omnium gentium . Ego vero non
tam principum iniquitatem , quàm
perversitatem accusaverim certo-
rum hominum , qui congesta qua-

dam temere obtrudunt tanquam aliquod historicum opus perfectum, nihilque arroganter sane probant, nisi quod se assequi posse confidunt. Quibus non dubito, quin mirificus is architectus videatur, qui materiam, calcem, camenta convehat, perfectione operis neglectâ. Sed horum perversitate iudicii illa paulatim monstra irrepserunt, ut alii in coacervandis publicis, privatisque tabulis etates contererent ipsas, seseque propterea magnos appellari historicos vellent; alii delectu verborum, ac sententiarum historiam fieri mendosiores crederent; alii denique de ipsorum veterum historicorum laude detrahere non dubitarent,

*cum dicerent , quod res gestas
 exornaverint , consiliaque Regum,
 atque Imperatorum fusius expli-
 caverint , peccasse eos in historiâ
 vehementer , quos qui sequuntur,
 ii sunt uni laudatissimi . Tam-
 etsi pudere illos arbitror sententiæ
 suæ , cum videant , eorum , qui
 ad illas ineptias abierint , scri-
 pta evanescere statim , vix ut ap-
 pareant ; eorum autem , qui ab
 optimorum historicorum vestigiis
 non recesserunt , posteritate ipsâ ,
 cui potissimum scribere debemus ,
 crescere , & confirmari . Me
 certe magis piget nobilissimorum
 auctorum gravitatem , & vim
 non esse in scribendo affecutum ,
 quam secutum esse pœniteat .*

Quaunque ne conatus quidem ipse contemnendus est in maximis praesertim rebus: Atque eo me minus instituti mei paenitere oportet, quod grate, libenterque intellexerim trans mare, transque alpes, quibus in locis praeclarissimae artes, ac disciplina vehementius jam, quam in earum quasi parente, atque altrice quondam Italiâ ipsâ coluntur, non reprehendi rationem scribendi meam; exemploque nostro experrecta esse hominum studia, qui majore profecto, quam nos, ingenio, atque eruditione id efficiant; ut, cum aetas nostra rerum gestarum gloriâ nullis veteribus cedat, pulcherrimæ etiam

alicujus historia loude cum illis
 adequata esse videatur. Verum,
 quod honos alit artes, om-
 nesque ad ea potissimum perse-
 quenda incenduntur, quibus ad
 opes, atque ad honores premia
 sunt constituta, eruditorum id-
 circo hominum studiis accedat ne-
 cesse est Principum liberalitas,
 atque optimus in præclaros au-
 ctores animus. Magnificum est,
 verèque regium eorum, quibus
 imperes, utilitati servire; Ne-
 que major ad populos, quam ex
 rectè conscriptâ historiâ permanat
 utilitas: Quæ quidem historia dat
 principibus regnandi, dat populis
 præcepta parendi, propositisque vir-
 tutum exemplis, Et præsentis, Et

posteror longè omnes excitat ad veram gloriam, quæ magnarum est in genus hominum pertragata forma meritorum. An, cum sordido, atque humili cuique e plebe opes patere Principum debeant, quod non tam ipsorum, quàm communes omnium sint; iis erunt occlusæ, quorum literis, atque præceptis beatæ sunt civitates, ipsi clari Principes, ac potentes habentur? Si leviores artifices, quod corporis simulacra ignotis nota faciant, non vulgaribus dignos præmiis summi Reges ducunt, quàm benigne invitare; quàm fovere liberaliter decet eos, qui virtutem illustrium virorum scriptis exprimunt suis, & perutilis exempli

*imitatio posteris ut prodatur , di-
vino efficiunt ingenio ?*

*Quæ res, Vos, magis quàm
cæteros commovere debet, o Cla-
rissimi BORBONII PRIN-
CIPES, quorum tam multæ sunt
in Italiâ præsertim gestæ res am-
plæ, atque magnificæ, ut earum
pati intercidere memoriam gra-
ve sit Vobis, Italicæ verò di-
gnitati iniquum, virtuti ipsi pro-
pe injuriosum futurum. Quis CA-
ROLI Neapolis, ac Sicilia Regis
fortitudinem ? Quis consilium ?
Quis tuum, PHILIPPE
DUX, adversis, secundisque tem-
poribus eundem semper animum
non maxime celebrandum, ac
scriptione dignissimum judicet ?*

Me quidem de Italico bello scribentem, quod bellum atrox, & periculosum propter Te totum, atque abs Te fere totum gestum est, inaudita virtus rapiebat in admirationem sui. Videbam enim habuisse Te pueritiae tempus extremum principium maximorum imperiorum, neque, cum assidue inter tela, ac cædes versarere, cum frigore, cum calore sæpe nimio vexabare, ullis unquam esse periculis deterritum, fractum incommodis; eundemque Te, qui toties hostium impetus pene puer fregeras, gloriamque viceras omnium Imperatorum, nunquam in victoriâ superbum, in bello crudelem fuisse intelligebam. Quæ tua verò in

pace moderatio? Nam ; cum fessis , atque exhaustis diutino bello provinciis , victores communi salutis consulere vellent , victi suæ ; necessariò factum est , ut ea Tibi Italiæ pars obveniret , quæ propter angustos fortasse fines non generi , non animo , non tuis certe rebus gestis par esset : neque in hac aut temporum , aut fortunæ injuriâ quisquam Te merentem , lamentantemque vidit . Atque illam tamen Italiæ regionem haud Te vel ideo indignam existimaveris , quòd ELYSAM Matrem Tuam ediderit , Reginam excellenti animo , ac virtute præditam . Quâ unâ commemoratâ laude , nihil de FARNESIIS consilio , manuque præstantibus ve-

teribus ejus provinciæ dominis ,
 nihil de urbium pulcritudine ,
 agrorum ubertate , civium inge-
 nio , quàm ad bonas artes pro-
 pensis , quàm exteris hospitales sint ,
 nihil , inquam , attinet dicere . Una
 enim illa inobscurare ceteras ejus
 regionis laudes , Tibique , **PHI-
 LIPPE DUX** , non ingratum
 afferre laborum , ac periculorum
 fructum videtur . Sed hos ipsos
 labores , hæc pericula , virtutes il-
 las gravi , & copiosâ aliquâ hi-
 storiâ non enarrare indignum sane
 est , atque ab Italicorum ingenio-
 rum præstantiâ alienum ; cum præ-
 sertim tanti Principis adventu Ita-
 liam ipsam otio , ut vera fatea-
 mur , languentem turpissimo , atque
 in mores abeuntem barbarorum spes

sit, commotam jam CAROLI Fra-
tris Tui Regno sapientissimo, &
invicto etiam Genuensium exem-
plo, revocari aliquando posse ad
optimas illas artes domi, forisque
recolendas, quarum studio eluxit
illa quondam, veluti divinum ali-
quod lumen. Equidem, PHI-
LIPPE DUX, quanquam ne-
que usu satis, & ingenio parum
possim, nolui tamen in tam abun-
danti rerum abs Te gestarum ma-
teriâ ipse mihi deesse. Itaque se-
cundum hunc Commentariorum
meorum de bello Italico librum
conscribere, Tibique conscriptum
jure, ac merito dicare non dubi-
tavi; neque putavi, aut repu-
diaturum Te, qui res ad scriben-

*dum maximas adhibuisses , scri-
ptoris patrociniū ; aut , cum
alii sive cessarent , sive scribere
non auderent , sedulitatem no-
stram inutilem cuiquam , vel in-
vidiosam fore.*

Εἰς ὃν σπινιδύντι, καλλίστην παιδείαν ἤγητέον πρὸς
ἀληθινὸν βίον τὴν ἐν τῆς πραγματικῆς Ἱστορίας πε-
ριγυνομένην ἐμπειρίαν. Μόνη γάρ αὕτη χωρὶς βλάβης ἐπὶ
παντός καιρῷ καὶ περιστάσεως κριτὰς ἀληθινὰς ἀποτελεῖ
τὰς βελτίονας.

Πολυβίος, Ἱστορ. Βιβλ. α.

CASTRUCCII BONAMICI
COMMENTARIORUM
D E
BELLO ITALICO
LIBER SECUNDUS.

DVENTU PHILIPPI Gal-
lorumque in Cisalpinam
Galliam, Gagique aucto
exercitu auxiliaribus Ge-
nuensium copiis, Austriaci, qui ad
equitum peditumque millia erant xv.
magnum in timorem perveniunt, ne,
congregi tam impari numero si co-
gantur,

gantur, desperatis rebus, Italiam dimittere omnem necesse habeant. Rex autem Sardiniae, cujus maxime res agebatur, animo valde laborabat, ut ab imminente sese periculo eriperet. Illi erat certissimum omnia prius experiri, quàm Philippum Hispani Regis F. Neapolitani Fr. habere magnum in Italiâ imperii æmulum, & finitimum. Itaque socios suos de auxiliis Germanos, de pecuniâ Britannos adhortari per literas, nunciosque non desistit: quorum alteri Borusco, alteri domestico bello (quod Carolus Odoardus Stuartius Româ improvise profectus, & Stuartianis in minori Britannia partibus excitatis incredibili animi magnitudine gerebat) implicati quòd essent, non multum adjuvabant. At ille acris animi, magnique Vir delectum nihilominus habere

bere perseverat inclinatione temporum, ac fortunæ non deterritus: pecunias cogit: oppida firmat: quas habet numero millium vix duodeviginti copias contrahit. Locum castris deligit, ut diximus, naturâ loci manuque munitissimum. Munitissimas item Alexandria, ac Dertonæ arces progredientibus opponere Borboniis constituit. Scribit Sculemburgio, quoniam, disjectâ manu, pares esse nequeant, ad se ut quamprimum veniat: contractis copiis, occupatisque regionibus, e quibus repugnare possint, Borboniorum tardari impetum, & temporis expectari opportunitatem posse.

Sculemburgius erat eo tempore ad Ripaltam, & qui jam ante sibi timens, adjungi Regi Sardiniaë vehementer cuperet, multò celerius, his literis acceptis, ad eum properavit,

4 DE BELLO ITALICO ,
& , conjunctis copiis , non longe ab
eo loco , ubi Tanarus in Padum in-
fluit , ad Augustam Batienorum con-
fedit . Lævum ipse , Rex Sardiniae
dextrum castrorum latus obtinebat :
quorum erat ejusmodi situs , ut po-
sita locis fructuosissimis omnium re-
rum abundarent copiâ , & flumini-
bus munirentur iisdem , quibus con-
tinebantur . Quocumque autem Bor-
bonii irruerent , sive Alexandriam ,
sive Derthonam , quæ non multum
a castris aberant , oppugnare vellent ,
facile erat Regi , Sculemburgioque
ex tam propinquis castris in utram-
que partem subsidio accurrere , at-
que oppugnationem repentino , si
opus esset , incursum disturbare . Illi
pontes in Tanaro , Padoque effece-
rant duos . Hos magnis operibus ,
ac præsidiis firmaverant . Ex his le-
vis

vis armaturæ pedites equitesque emittebant, qui latius vagarentur, vias obsiderent, commeatus nostros, & pabulatores interciperent. His rebus transalpina auxilia expectare, & bellum in hyemem ducere cogitabant; quo tempore plures posse rem casus recipere sperabant..

Gagius, communito Gavio, quo in oppido omnem belli, ut antea dictum est, apparatus, ægrosque deponeret, ejusque oppidi arce Præfecto Laurentio Imperiali traditâ, qui eam cum Varennensi de exercitu Genuensi cohorte, & Carosium item tueretur, discedendum inde, ulteriusque sibi progrediendum existimavit. Itaque rei frumentariæ provideri, vecturas civitatibus describi, castrenses atque obsidionales machinas supportari mandat. Militum contentiones, quæ in exercitu

citu ex tot nationibus, generibusque hominum variis conflato interdum suboriebantur, severiori coercet edicto, ut nequis sese veteranus tyroni, Hispanus Genuensi, Neapolitanove intolerantiùs miles præferret. Hortatur, ut, depositis inanibus æmulationum studiis, unâ omnes mente bello serviant; neque se in milite verborum arrogantiam, sed virtutis laudare præstantiam dicit. Vievillæum legatum comneatum explicandorum causâ jam ante Novas missum revocat, eundem, aliquot Novis præsidio cohortibus relictis, cum parte, quam habet, copiarum explorare iter, primoque agmini præesse jubet. Ipse cum reliquo exercitu subsequitur; & secundùm Lemurem amnem iter faciens, Capriatam eodem die venit. Quò cum venisset, castra in satis amplà

plâ planicie facit , quæ usque ad Predosam Alexandrini agri vicum porrigebantur . Ea venit in castra Ligustica Genuensis exercitus legio . Hujus legionis Centuriones , qui Protribunorum mil. loco mererent , Cives erant ex nobilitate parato omnes animo ad quodcumque pro Reip. dignitate periculum subeundum . Ibi verò Gagus cognoscit ab Rege Sardiniae in una castra receptum Sculemburgium . Cui quidem si nihil esset spatii datum ad sese cum Rege conjungendum , & , Capriatâ posthabitatâ , si statim ab Gavio nihil moratus ad Julianum pagum rectâ Gagus contendisset , existimabant plerique , futurum fortasse , ut ferme in ipso bellum initio finiretur . Nam Sculemburgius , præoccupatis ab Gavio viis , neque facilem ad Regem accessum ,
neque

neque tutum habebat receptum, & cogeatur, ut numero, animoque inferior multo nostris, alienissimo tempore, longe ab Rege Sardiniae abductus dimicare, aut Iriam Ticinumque oppida versus, receptum parare fugae similem. Quo in receptu, imminentibus praesertim Gagianis, & Regem Sardiniae demorante Philippo, magna ipsi militum, atque omnium fortasse rerum jactura facienda erat. Simili ratione Rex Sardiniae cum auxilio Sculemburgii nudatus, neque per se impari numero Philippo, Gallisque irruentibus obviam ire, neque suis se castris tenere, ne a multitudine nostrorum intercluderetur, posset, coactus esset, aut tenuissimâ victoriæ spe de imperio ac salute uno prælio decertare, aut insigni cum detrimento Alexandrinum & Dertonensem agros
dimit-

dimittere, & Augustam usque Taurinorum profugere: quod utrumque certissimam perniciem afferebat ei, qui neque firmum, neque amplum haberet exercitum, eoque exercitu fortunas omnes contineri suas videret. Ita Sculemburgio mora Gagii, Regi Sardiniae Sculemburgii celeritas salutem attulit.

Interim ex omni fere eâ regione, quæ cis Tanarum est, Bormiamque amnem attingit, legati ad Philippum veniunt, suorum qui excellens studium profiteantur, polliceanturque omnia facturos quæcumque imperaverit. Imperat jumenta. Illi undique conquisita adducunt in castra. Quæ res maxime fuit opportuna. Nam pestilentia late serpens in Subalpinis, & per Cisalpinam vulgata Galliam, boves ferè omnes morbo tentaverat,

atque absumpserat, adeo ut necessariis ab rebus, raris subvectionibus, laboraretur. Eâdem item de causâ, ne carne milites vescerentur pestilenti, edici placuit, ut mercatori, calonive ejusmodi pecus sine certâ cautione vendere in castris ne liceret, capitis penâ iis, qui non paruerint, constitutâ. Sed Philippus prosperis elatus rebus, & secundissimâ populorum voluntate, paulo longius procedit; castraque metari ad locum jubet, qui Serfellus appellatur, ab Alexandria longe millia passuum vii.

Gagius quoque viii. omnino dies ad Capriatam commoratus, Boscum proficiscitur, Alexandrini item agri vicum non ignobilem; & quàm proximè potest, Philippi castris castra ponit. Castrorum propinquitate invitati, & dignitate hominis admoniti

Dux

Dux Mutinensium, Gagiufque, & Brignolius-Salius Philippum conveniunt, eique de suo in Cifalpinam Galliam adventu gratulantur. Philippus item Gagiani exercitus vifendi causâ, prosequentibus compluribus legatis, ducebifque, quo in numero erat Malibojus Gallicæ militiæ Magister, & Gallorum in Italiâ Imperator, nostra venit in castra. Producto exercitu per omnes adequitat ordines. Genuensium copiarum robur, atque ordinem maxime admiratur; & Brignolium-Salium summum earum Præfectum, qui aderat, intuens: est verò, inquit Brignoli, causâ, cur meo nomine Reip. gratias per literas agas singularibus verbis, quòd Borbonias partes præclaro fane, & firmo exercitu juverit. Philippi aspectu fit maxima inter milites gratulatio, omnium-

que animi ad lætitiā, ardoremque pugnandi excitantur. Spes augetur victoriæ. Itaque concilium statim advocatur. Quo in concilio cum deliberaretur, Alexandriam oppugnari placeret, an Dertonam, res in controversiam deducitur.

Gagius oppugnandam Alexandriam censebat, neque tantum in Dertonâ captâ præsidii, quantum in Alexandriâ expugnatâ & præsidii, & opportunitatis esse existimabat. Dertonâ captâ, quæ devia quodammodo sit, nihil fere profici: non loco hostem moveri, non denique prohiberi, quin, ut sæpe jam fecerit, liberè, atque audacter in Genuensem usque provinciam prædabundus excurrat, commeatusque intercipiat, qui ex eâ ad nos provinciâ abundè supportantur: exercitum verò nostrum

aut distrahi magnâ submissâ manu, quæ commeatus expediat, vel commeatibus impeditis rerum inopiâ necessariarum premi. At verò in Alexandria firmissimum nostris ad omnem belli fortunam præsidium constitui; ejusque arce expugnata, & commeatus explicari, & Genuenses defendi, & hostem non modo cohiberi, sed eo etiam compelli, ut salutem suam aut ancipiti prælio committat, aut fugâ petat longissimâ: non Casale, Hastamque Pompejam, Forumve Fulvii tanti esse, ut, amissâ Alexandria, fugientibus tutæ, victoribus difficiles possint videri: Dertonam ipsam Alexandrinæ arcis casum facile consecuturam: neque quicquam interesse ipsosne Austriacos, Regemve Sardiniae profligent, sine quo Rege vigere Austriaci in Italiâ nequeant.

queant. Quod si necessitate, ac desperatione compulsus prælio velit decertare, tum verò intellecturum Sardiniae Regem, quid cum Austriacis, Subalpinisque suis collati invicti Galli, atque Hispani exercitatisimi in armis, quidque Italicae virtutis vindices Neapolitani, & Genuenses valeant; qui, ut cæteris rebus inferiores sint, multitudine certe obruere hostem possunt. Tametsi non tam hostem verendum, qui multis jam rebus, sui timoris signa miserit, quàm anni tempus: adesse enim jam, atque appropinquare Autumnum; quo tempore cum maximi accidant imbres, viæque omnes in Cisalpinâ præsertim Galliâ determinæ fiant, quis fatigatum pluviam militem continenti insuper labore conficiat? Quis in tantâ proluvie aggerem extruere, tormenta promovere,

arcem

arcem denique tentare audeat opere,
& præsidio munitissimam ; quæ Ta-
naro præterea non mediocri certe al-
luitur amne , in eâque regione sita
est , ubi suffosso solo iii. in altitu-
dinem pedum aqua abundat statim ,
atque effluit ? Proinde , dum tranqui-
litas esset , dum vires integræ militum ,
oppugnandam esse Alexandriam , cujus
tanta est opportunitas , dici ut possit ,
eâ in potestatem redactâ , bellum esse
prope confectum . Malibojus contra ,
eo se minus dubitare dicebat , quin
Alexandrinæ arcis oppugnatio sepo-
nenda modo esset , quod eas res ,
quas Hispanorum imperator comme-
morasset , ipse quoque perspiceret ; in-
telligeretque non minori , quàm lx. die-
rum spatio validissimam expugnari ar-
cem posse , præsertim quam succin-
ctam esse Regis Sardiniae , atque Au-
striae

striorum exercitibus videat : sibi etiam persuaderi non multum inde ad reliquas administrandas res super-futurum temporis ; sed eâ ipsâ re admoneri , quo diligentius multo prospiciat , ne diutinæ oppugnationis morâ implicati , cæteris nostri rebus excludantur , neve interea hostes , opportunitate aliquâ datâ , confirmentur . Quid verò , inquit , proficimus , si in difficillimâ statim oppugnatione offendimus ? infectâque tandem re discedere cogimur ? An non plerumque accidit in bello , ut parvulis ex causis magna repente existant incommoda ? Et , incommodo accepto , si belli initium ducatur a clade , atque ignominia , quo tandem milites ardore deinceps animorum , quâ fiducia vincendi futuros putatis ? Quod fore omen reliquorum , si male priora processerint ?

rint? ac jam, ut omnia cedant fecunda, nihil hominum, nihil fortunæ vitio peccetur, nullosne crebris hostium eruptionibus, ignibusque milites absumi? nullos tædio laborum, periculorumque dilabi existimatis? Quò verò tunc mancum jam, & debilem, hyeme adventante maximâ, adducemus exercitum? Num, Alexandria captâ, reliqui præterea est nihil, quod agendum sit? Non Dertona ipsa recipienda? Non pacandi Insubres? Non Mediolani arx? Non Forum expugnandum Jutuntorum? Ideone alpes superavimus, ideo maximos comparavimus exercitus, eosque tanto comeatu, & molimento contraximus, ut Philippo Gallorum Regis Genero, cui Cisalpina omnis late Gallia non sufficit, unum tot rebus quæratur oppidum, eoque oppido imperii ejus

C

ampli-

amplitudo circumscribatur? Quare, ne tantus ad maxima, superbissimo delectu, collectus exercitus circa unius arcis moenia consenescat, omittamus Alexandriam, quæ difficilem habet, & longinquam oppugnationem; ac Dertonam potius oppugnemus, quæ neque militum nostrorum vires difficultate oppugnationis atteret, neque diuturnitate morabitur. Quod verò ad commeatus explicandos, & Genuenses tutandos attinet, non est, cur sumus de commeatibus nimium solliciti, cum tantum equitatu valeamus; neque video, quare ab iis hostibus tantopere Genuenses timeant, quos adventu nostro timere vehementer, & latitare vident. His in utramque partem disputatis, cum a Gagio nihilominus, atque ab Hispanis, & Genuensibus, qui concilio intererant, ac-

acriter resisteretur : oppugnate, inquit, Alexandriam, si ita vultis, Malibojus, & id commotiore vultu, ut exanderescere videretur : mihi quidem certum est, inquit, totâ hâc ab oppugnatione tamdiu abesse cum meis, Rex dum rescribat . Daturum enim se ad Regem literas, quodque ille in hanc rem imperavisset, id se facturum pronunciaverat . Quæ oratio cum instituta esse videretur extrahendi temporis causâ, commodius multò Gagiûs duxit dare manus, quàm altercando, expectandoque diem ex die ducere, & bello opportunissimum terere tempus . Itaque superavit sententia Maliboji, etiam quòd ei Philippus accesserat, qui Regis Philippi patris instituto, ingenioque suo gallicis studebat rebus, quòdque ad Gallos redire summa rerum, & consiliorum videbatur .

Namque Hispanis ab Philippo Rege datum erat in mandatis diligenter, a Gallorum sententiâ ne recederent, quorum opibus, atque auxiliis ad Italicum bellum uti se posse arbitrabatur. At Galli, qui Hispanorum conjunctione satis habebant distrahere in Italiam Austriacorum vires, ne tantum in Germaniâ valerent, non tam enixe favebant, & cupiebant Hispanis, quàm videri volebant; vel invidiâ, communi humanæ gentis vitio, quòd suæ detractum potentiæ crederent quidquid accessisset alienæ, vel timore quodam permoti, ne potentiores Hispani facti consilium sibi caperent separatim, neu pacis bellicque conditiones ab se latas contumacius abnuerent, quàm pati homines possent, qui omnia ad arbitrium, atque utilitatem referrent suam.

Con-

Concilio dimisso, Philippus ab Serfello, Gagius a Bosco profecti, diverso uterque ab Alexandria itinere, quò primùm contendisse videbantur; Philippus non longe a Bosco ad Frigariolum, Gagius ad Julianum pagum, eumque locum, qui Garofolorum turris appellatur, qui locus abest a Dertonâ circiter millia passuum iii., castra ponunt. Mittitur Marchio Castellarensis, Philippi legatus, qui ab Novis, Gavioque oppidis tormenta, reliquasque res, ad oppugnationem quæ pertinent, iisque in oppidis Genuâ opportunè submissæ asservabantur, ad exercitum confestim deducendas curet. Evocatur Pincaronius Præfectus Fabrûm, qui ex nostris prope Mutinam castris, ut antea cognitum est, missus ab Gagio fuerat cum hominum millibus v. præsidio

tormētis, impedimentisque illius exercitus. Atque iis Pincaronius in naves impositis, quæ Genuam mari deferrentur, ipse cum expedito agmine terrâ progressus, & impetrato ab Etruscis, qui seu vim veriti, seu nullis impliciti partibus quiescebant, transitu; & hostibus, qui ut ei Lunensem in agrum descendenti in itinere occurrerent Vectio duce properaverant, summâ vitatis celeritate, Rapallum tandem pervenerat, oppidum Genuensium in litore positum ad orientem, atque ab Genuâ circiter millia passuum xx. Atque inde evocatur, qui Dertonæ ad oppugnationem tormētis, operibusque præsit. Castra Gagii ad Garofolorum turrim, ut diximus, posita communiuntur. In ea suas transferre copias Philippus constituit. Perpetuæ fossæ, quibus

om-

omnia fere castra cingantur, perduntur, atque aquâ ex flumine derivatâ complentur. Id hoc consilio, quoniam planissimo in loco explicata necessariò, atque essent obversa ad hostem castra, ut si ea ille, Gagianis in Dertonensi oppugnatione occupatis, tentare auderet, ejusmodi difficultatibus abstereretur: Philippi autem milites, equitesque, & propugnare facilius, & aquari commodius possent. His constitutis rebus, Dux Mutinensium, Gagiûsque, & Malibojus cum peditatus, & equitatus parte profiscuntur ad castra hostium exploranda Tanarum, Padumque versus. Loci naturam, & situm perspiciunt castrorum. Salæo in itinere pago expugnato, nonnullisque exceptis, & interfectis hostibus, in quos imprudentes, & dispersos offenderant, in sua sese castra recipiunt.

At

At Sardinia^æ Rex Alexandria^æ vehementer timebat, quòd eò nos iter habere primis diebus cognoverat, valdeque perturbabatur, ne propugnaculo imperii sui firmissimo spoliaretur. Itaque cohortes aliquot subsidio in arcem submittit. Præfectum per literas admonet, nihil reliqui ad defensionem faciat: docet in eâ arce unum totius imperii sui ab eâ parte auxilium positum esse: hortatur denique, ut fidem, & virtutem ad extremum usque spiritum retineat. Ipse tametsi totis dimicare copiis non constituerat, ne, suorum robore amisso, sociis, hostibusque, victus victorque opportunus ad injuriam foret, tamen educto identidem exercitu, instructisque ordinibus sese ostentabat in armis; atque Alexandria^m potissimum respiciebat, ut oppugnationis tempore,

si accidat, & præfidiariis cum spe imminentis subsidii studium propugnandi accederet, & nostris eâdem de causâ spes discederet arcis potiundæ.

Interim Genuenses fidei, & fortiorum non obliti, Escerium castrorum Præfectum, qui rei militaris peritissimus habebatur, & bello Pannonicò ordinem apud Germanos duxerat, cum ii. hominum millibus, qui x. millium ex fœdere numerum expleant, ad Gagium in castra contendere jubent. Gagus ab Juliano dextrâ progressus, flexuoso magis quàm longo itinere Vighitiolum venit: qui locus est ultra Dertonam circiter millia passuum ii. Eodem, uti constitutum erat, tempore a Frigariolo profectus in iisdem ad Julianum castris, unde Gagus discesserat, Philippus

confedit, equitesque, ne longius a castris progredierentur, plurimorum dierum pabulum habere convectum iussit. Ita media erat inter duos exercitus Dertona: neque hi tam longe inter se distabant, ut alter alteri auxilium ferre non posset. Officia Philippus, & Gagius partiuntur inter se. Gagius Dertonam oppugnet; Philippus contra hostes consistat, nequa illorum possit irruptio oppugnationi moram, militibusve in opere occupatis inferre periculum.

Captâ, ut diximus, Serravallis arce, eâdemque Genuensibus ex fœdere attributâ, ad eum locum publicè ex S. C. recipiendum Brignolius-Salius profectus erat. Castronovo præterea, Iriâque, reliquisque omnibus circum Dertonam vicis, agrisque in potestatem redactis, & jam advectis

a Ca-

a Castellarenſi tormentis, cum nihil eſſet, objectis ab eâ parte Philippi caſtris, a Rege Sardiniaë, Sculemburgioque timendum, cum etiam confirmatioꝝ eſſet, aucto noſtrorum numero, & frequentior ad opera miles; propterea quod, paucis annis, Seuius cum ſuis ab expugnata Serravalle Gagii redierat in caſtra; cum item recentia ab Genuenſibus auxilia, & quæ cum Pincaronio iter per Etruriam fecerant, adventare prope diem copiarum dicerentur; opportuniſſimis rebus omnibus, & Trib. mil. militarique architecto de exercitu Hiſpano Jacobo Sicrio uſus, homine ad uſum ac diſciplinam belli perito, Dertonam oppugnare Gagiſ inſtituit.

Ipfum erat oppidum in ſatis edito colle poſitum antiquitus, eoque

deducta fuisse dicitur colonia civium Romanorum, quæ Ligures, Insubresque coereret. Eversum, deletumque multis sæculis post a Friderico Ahenobarbo ob egregiam erga Mediolanenses fidem, Mediolanenses æquam sequuti regionem ad infimum collem publicè restituerunt, ut eadem urbs diruta, restitutaque socialis utrimque fidei documentum esset. Oppido nunc insidet arx in colle sita, ubi vetus fuisse oppidum dicitur; eaque duplici opere, & loci naturâ munita, difficilem habere videtur oppugnationem. Nam & novas quasdam munitiones ex stramentis, ac virgultis aggere constratis in circuitu adjecerat Sardinia Rex, & ipsa habet arx adscensum undique, præterquam a collibus, arduum. Quâ enim parte in orientem spectat, colles sunt pari fere altitudinis fastigio, qui

qui ab Apennino initium ducunt, paulatimque ad planitiem redeunt, quæ est a septentrionibus propter viam Mediolanensem, in eâque planitie sub ipsis collium radicibus opera Borbonii sua instituerant; quæ quidem opera non longius aberant ab oppido, quàm quo adjici jaculum posset. Tametsi autem ex arce, atque ex propugnaculo portæ, quæ appellatur Iria, omni telorum, igniumque missilium genere nostri fatigarentur, opus perfecerant tamen; constitutisque tormentis vii. muri partem eam, quæ a portâ Iriâ ad mœnium angulum inter septentriones, atque ortum solis pertingit, labefactare cœperant. Quo malo perterriti oppidani, cum sese in arcem præfidiarii omnes recepissent, celeriter mittunt, qui urbem Gagio dedant, sese-

DE BELLO ITALICO ,
seſequæ imperata facturos ex auctori-
tate decurionum polliceantur .

Receptum oppidum , perductis
ſtatim operibus , Borbonii circum-
vallant , iisque colles etiam occupant,
quos eſſe ad orientem diximus . No-
ſtris , qui in opere verſabantur , ma-
gnus inceſſerat terror jaculorum , quæ
ſine ullâ intermiſſione ex arcis muro
a Subalpinis adigebantur . Ad hos
repellendos magno uſui fuerunt Cor-
ſi l. de exercitu Genuenſi , qui tam
audacter , fortiterque ſuccedebant , ut
conſiſtendi illis in muro poteſtas om-
nino non fieret . Itaque perfectis
operibus , collocatiſque tormentis ad
xii. kal. Sept. oppugnari undique
arx cœpta eſt vehementiſſime ; tanta-
que erat telorum vis , & jactarum
copia ollarum , ut nullus in arce lo-
cus a ſtrage , incendioque defende-
retur.

retur . Non tamen deerat negotio Præfectus arcis . Quæ enim decesse ad munitionem videbantur , perfici statim , quæ convulsa , ac semiruta erant ex vi tormentorum , reconcinnari imperabat . Excubias ipse , ac vigilias adhortans , increpans circuibat . Eruptione , cum paratissimus esset a præfidiariis , eaque multum in disturbandis nostris operibus proficere posset , pugnare noluit militibus suis vel parcens , vel diffidens . At Rex Sardinæ inani simulatione sese ostentare videbatur , quasi laboranti subsidium arci laturus . Nam , cum partem copiarum suarum Tanarum transire , propiusque Dertonam accedere jussisset , repente , appropinquante primo Maliboji agmine , receptui cecinerat , suosque omnes citra Tanarum vitabundus eduxerat . Erat gravior in dies

dies, atque asperior oppugnatio. Luculentam ex nostris plagam, dum murum subit incautiùs, Turrius acceperat Marchio Campofanctensis, & Hispanorum legatus. Complures etiam illorum vulnerabantur, atque interficiebantur. Exteriores arcis munitiones, quas stramentis, virgultisque constratas demonstravimus, injectum, aut dilapsum forte ignem cum facile comprehendissent, omnes conflagraverant, ardebatque etiam ingens lignorum strues, quæ erat in arce ad obsidionis tempus reservata; neque interim tormenta cessabant, omniaque erant cædis, incendiorum, ruinarum plena, adeo ut obsequium desperatione exuentes milites præsidarii, non modo acerbiùs ferrent reliquos labores, sed penè etiam seditione factâ, de deditone, ut tandem ageretur, flagi,

flagitarent. Quos Præfectus blando sermone appellans, non posse edocet sine maximo rei militaris flagitio tam paucis diebus, firmissimæ arcis fieri deditionem: hujus rei totius rationem atque exitum uni sibi esse curæ debere, cujus hæc omnia fidei commissa sint: bonum ipsi animum haberent, atque, ut fortes milites decet, unam respicerent dignitatem, cætera ducibus, & fortunæ permetterent. Confirmatis militibus, & restinctis incendiis præsentis deditionis spes sublata esse videbatur. Sed cum reliquis deinceps diebus acti essent a nostris cuniculi ad arcem duo, opusque in occulto perfectum, quo ad primas jam accedere munitiones, ipsamque fossam sine periculo licebat, omniaque ad superandum vallum, murumque instruerentur, eique ne-

gotio qui primâ vigiliâ præessent Comes Ceciliensis Genuensium copiarum legatus, aliique duces, & Felix imprimis Balbus Protrib. mil. e legione Ligustica, præstans animo, & nobilitate adolescens, nominatim essent delecti: subito iii. non. Sept. Præfectus arcis, signo dato, colloquium petit. Colloquendi factâ potestate, Trib. mil. de exercitu Subalpinorum Ferrerius Marchionis Ormænsis F. ejus qui apud Regem Sardiniae gratiâ, atque auctoritate valuit plurimum, ex arce mittitur. Cœnobium erat sodalium Cappuccinorum non longe ab arce intra oppidi mœnia. Is locus ad colloquium deligitur. Quò cum ventum esset ab utrâque parte, ipseque cum adesset Gagijs, qui ex suis ad Vighitiolum castris hâc de re certior factus eodem

vene-

venerat , loquitur Ferrerius : Non esse quidem aut arcem adeo subrutam , aut animos ita percussos praesidiariorum , ut plures adhuc dies tolerari nequeat oppugnatio : sed Praefectum commotum maximè misericordiâ militum suorum , quos interficiendos videat , si nimium pertinaciter in defensione perseveret , a deditione non abhorrire : id autem postulare , ut mittere ad Regem Sardiniae sibi liceat , utque interea sint induciae , dum ab illo rediri possit : non posse , ni id sit factum , fieri deditionem ; propterea quod Praefecto mandatum sit a Rege severius , ad extrema ut prius descendat , quàm arcem dedat . Ubi id a Gagio negatum , & statim , si vellent , de conditionibus agere deditionis concessum est ; quòd omnis erat odiosa

procrastinatio, ut inimica victoriæ, ac tempori rerum gerendarum; internunciis ultro citroque missis, & paucis cum esset in utramque partem verbis disputatum, res huc sub noctem deducta tandem est, ut Gagio arx extemplo traderetur, perfugæ redderentur; ut tympana, ut signa, & sarcinarum partem efferendi ex arce præsidariis potestas esset: præsidarii arma omnes in ipso egressu ad vallum ponerent: signifer, centurio, trib. mil., reliquique duces ne ponerent, cautum est: præsidarii milites, ducesve eorum Iriam statim deducerentur, ibique dimissi, Augustam Taurinorum rectâ contenderent; neve eorum cuique militi, ducive in exercitu, aut in præsidiis esse liceret, quo in exercitu, quibusve in præsidiis adversus Borbonios, eorumve

focios

socios bellum gereretur, fraudique iisdem esset, si fuissent. His conditionibus tradita Hispanis est arx Dertonensis, quæ neque oppugnari vehementius, neque diligentius defendi potuit; nemoque erit, opinor, rei militaris peritus, qui citius, quam oportuerit, factam esse deditionem dicat, cum sciat, tantam fuisse hujusce oppugnationis vim, ut diebus minus xiv. a quâ die oppugnari cœpta est, ollarum millia incendiariarum xi. in arcem conjecta fuerint, telorumque adacta millia circiter lxx.

Interea dum oppugnabatur Dertona, Philippus, ducesque Borboniorum primi de reliquis rebus consultabant. Namque hostes tanto etiam sub oculis accepto detrimento, fuisse tamen castris tenere adhuc velle, & longius illinc discedere vehementius

tius etiam vereri videbantur, quàm ipsius Dertonæ jacturam. Quod fore prævidebat Gagius, idque ipsum consilia nostra tardabat; implicatique hæ-
rere videbamur, quò nos tandem expugnatâ Dertonâ, verteremus. Nam & Alexandriam oppugnare iisdem de causis, quæ supra sunt demonstratæ, longum atque impeditum videbatur; & ad hostem proficisci duobus subnixum exercitibus, quique loco tam munito atque opportuno castra haberet, temerarium, & periculosum erat. Itaque ejus imprimis rationem habendam esse Gagius censebat, ut hostium copiæ aut e suis latibulis elicerentur, aut distraherentur. Atque id, inquit, difficile non videtur, cum numero superiores tantum simus, ut pluribus locis, rebusque pares esse queamus. Plura igitur adire loca, eorumque
alias

alias tentare provincias oportet. Tantum enim imperii, atque existimationis suæ discrimen aut hostes eliciet ad pugnam, in quâ abducti illi a munitionibus, ripisque fluminum impari nobiscum conditione decertabunt; aut ad suis ferendum auxilium distrahet, & distractos, paucosque adversus plures, & præstantiores nullum certe flumen, nulla munitio defendet. Hoc probato consilio, & ne efferretur, cum perpaucis communicato, Vievillæum legatum mitti placuit, qui cum viii. hominum millibus, tormentisque aliquot castrensibus Placentiam, Parmam, Bobiumque versus statim proficisceretur, in eaque invaderet loca. Sed Philippus, expugnata, ut diximus, Dertonâ, equo invectus in oppidum ex passim disjectis, deustisque munitionibus quantâ

40 DE BELLO ITALICO,
tâ vi res essent administratæ, cum
judicasset, Gagium pro ejus merito,
ejusque milites collaudavit: ipsum,
qui Regis Sardinia jussu arcem defen-
derat, Theodorum Phalettum Equi-
tem verbis est prosequutus honorifi-
centissimis, cui non animum in acer-
rimâ oppugnatione, non fidem erga
Regem suum defuisse dixit: Derton-
enses autem bono esse animo jussit,
eosque mitissimè appellavit, quo mi-
nore essent timore. Illi obviam ei
gratulantes exierant universi, & per-
spectâ Hominis indulgentiâ in victos,
imperii commutationem adeo non
querebantur, ut Philippo viso, obliti
malorum viderentur, quæ plerumque
sequi oppugnationes consueverunt.
Ipse cohortibus Hispanis iv., unâque
Gallicâ cum Leertio Mierio, qui
præesset, præsidio Dertonæ relictis,
in

in sua se castra eodem die recepit.

Gagius ab Rege Hispaniæ aureo nuper vellere donatus, quod insigne est summi apud Hispanos honoris, ad Castrum cum exercitu novum progreditur, cujus castelli mœnia annis Iria præterlabitur, castraque metatus, xv. ibi ipsos moratur dies. Id quod haud scio, an recte factum fuerit, cum, præcipitante belli tempore, celeritate maximè opus erat. Sed iisdem diebus Sanctacrucium Morillii Comitem, & Tarraconensis alæ Præfectum, quâ in alâ Castruccius Bonamicus harum Scriptor rerum, equo merere cœpit, cum delectâ manu, quæ appellabatur Castulonensis, turmisque aliquot equitum, & tormentis castrensibus iv. proficisci, eundemque, cum ad Stratelliam pervenerit, subsistere, & non longe ab

eo loco in Pado pontem efficere jubet. Pontes item alii aliis in locis institui dicuntur. Exciduntur eâ de causâ longe lateque arbores, & convehuntur: conquiruntur undique naves. Increbescit quotidie rumor, meditari Gagium transducere Padum exercitum, locaque trans flumen, & præsidia hostium adoriri. Expugnatur ab nostris Pluviera, quem illi locum cis Tanarum munierant, firmoque præsidio tenebant. Quibus rebus hostes perterriti, cum unâ ex parte ad occupandam Placentiam, Parmamque profectum Vievillæum legatum, alterâ pontes in Pado fieri audirent, cum transpadanæ regioni timerent, nostros autem, expugnatâ Pluvierâ, propius accedere perspicerent, magnopere perturbabantur, neque satis certum habebant, cui potissimum

tissimum rei occurrerent . Itaque suis se castris fiducia loci continebant , & , quo tutiores essent , unum in Pado pontem , unum item in Tanaro reliquerant , reliquos interruperant ; & nihilo tamen fecius per eos dies Mantuæ subsidio , eique circum regioni cohortes vi. emisserant , expectabantque ancipiti curâ distracti , dum aliquid nostri certius conarentur .

Interim Vievillæus legatus Placentiæ appropinquabat , quæ dc. non longe a Pado passus in campis posita æquissimis arcem habet non admodum probè munitam . Hujus urbis , itemque Parmæ imperium , atque hæreditas , agnationis lege , venire dicebatur ad Elysam Farnesiam Hispaniæ Reginam , quæ reliqua erat una ex eâ familiâ , quæ iis in civitatibus regnum multos annos obti-

nuerat . Tunc ex Vormaciensi , ut diximus , foedere ab Rege Sardiniae possidebatur . Nihilominus Placentini sive desiderio veteris dominationis , sive odio praesentis , Borboniis partibus studebant . Ii , qui in primo Vievillaei agmine ibant , Placentiam , eamque ad partem improvisò accedunt , quâ vergit urbs ad septentriones , & fons est Augusti vetustissimus , qui magnâ aquae vi in Padum illabens portum efficit opportunum . Scalas admotis muros transcendunt , effractâque portâ , primo urbem impetu invadunt ; neque quidquam propius est factum , quàm ut praedae studio a Borboniis militibus amicissimorum hominum oppidum evestigio diriperetur : nihil adeo milites inania juvant partium studia . Sed legatus in tempore adveniens militum licen-

licentiam auctoritate, minisque compressit. At Subalpini, quos numero ad dcc. præsidii causâ eò miserat Sardiniaæ Rex, cum nonnulli in ipso tumultu excepti ab nostris essent, reliqui fere omnes in arcem confugiunt. Primò confirmant se, & colligunt, tormentisque prolatis conantur arcem defendere : postea verò ubi potissimum ab eâ parte, quæ spectat in meridiem, juxtaque portam, quæ a Raymundi Fano appellatur, extrui aggerem, tela, ignesque accidere creberrimos, murumque arcis labefactari, & nostros ad vallum usque sibi aditum operibus patefecisse vident, fractis jam animis, & desperatis omnibus auxiliis, colloquium petunt, & se, atque arcem Vievilæo dedere coguntur. Quo facto Subalpini milites præsidiarii fermè omnes

nes sacramentum apud Hispanos, & Neapolitanos dicunt.

Receptâ Vievillæus Placentiâ, nihil moratus Parmam contendit; eoque item oppido, secundâ oppidanorum voluntate, sine ullâ contentione potitur, propterea quod Austriaci milites dccc., qui ibi erant præsidio, Placentinæ arcis casu cognito, sub adventum nostrorum oppido excesserant, statimque Mirandulam profugerant. Quibus rebus gestis, & Bobiensi item agro pacato, redit in castra Vievillæus magnâ felicitatis opinione, fitque ingens inter milites, vulgoque totâ Italiâ inter eos gratulatio, qui, nulla quasi a Borboniis servitus impenderet, liberam, ejectis Austriacis, & florentem Italiam fore dictitabant, & victores venire Borbonios lætabantur. Quâ in lætitiâ

unus

unus mærebat Gagius , propterea quod secundis tot rebus nondum consequi poterat , quod sibi erat propositum maximè , ut ad suarum rerum periculum hostes aut abstraheret , aut diduceret . Nam tametsi Sculemburgius , cognitis iis rebus , quæ erant Placentiæ , Parmæ , ac Bobiensi in agro gestæ , Pertusatum miserat , qui cum cohortibus , turmisque aliquot equitum dexteram Padi ripam asservaret , necubi effecto ponte nostri copias transducerent ; non tamen ipse ab Augustâ Batienorum , Regeque Sardinia discesserat . Et nihilominus non desperans Gagius , huc aliquando descensurum Sculemburgium , ipse , cum se ad Castrum Philippus novum contulisset , omnem ferme exercitum suum Iriam ducit , quæ est cis Padum , non vici instar , sed urbis,

bis, atque abest a Castronovo circiter millia passuum ii. Eò cum venisset, eàdem usus simulatione itineris pontem, quem non longe a Stratellâ fieri imperaverat, ut antea dictum est, properari, & perfici jubet. Perfectum munitionibus maximis, adductisque tormentis communit, firmiterque collocat eam ad partem pontis, quæ conversa erat ad hostem, præsidium Hispanorum Pyrochitrophorûm, & Genuensium militum, quibus Protrib. mil. Joannes Carolus Pallavicinus præerat; eodemque tempore, quo Philippus Marchionem Castellarenses cum legionibus Parmensi, & eâ, quæ Flandria appellatur, Parmam, Placentiamque cum imperio miserat, qui earum civitatum præsidia tueretur; quibus ex præsidiis, quos ibi Vieuvillæus reliquerat,

rat , milites deducebantur , & cum iis copiis ab eâ , quantum posset , parte contra hostem progrederetur , ipse Vievillæum cum aliquot hominum millibus ire Ticinum jubet .

Ticini erant præsidii causâ dc. ex Croatiâ velites . Præterea exploratores renunciaverant , nullos fere esse portis custodes , nullas agi noctu vigilias , languidos interdiu , & infrequentes versari velites in muro , ipsum oppidi murum locis nonnullis vitium fecisse . Quibus rebus cognitis Vievillæus Æmiliam ingressus viam , deque eâ declinans ad sinistram , effecto , ut diximus , non longe a Stratelliâ ponte transducit exercitum , cum transire illum Austriaci magis ægre ferrent , quàm obsistere audent ; & vitato Padi , & Ticini confluente , multo commodiore , atque

G

occul-

50 DE BELLO ITALICO ,
occultiore itinere progressus , præmisso
cum levis armaturæ peditibus cc. Flo-
bertio militari architecto de exercitu
Hispano , qui aditum ad urbem ten-
taret , siqua hostibus inopinantibus ,
posset irrumpi , ipse cum reliquis
copiis subsequitur , in noctemque
conjectus , cum non longe abesset ab
oppido , idoneum nactus locum , ibi
consedit , ignesque fieri prohibuit ,
nequa sui adventus procul significa-
tio fieret . Flobertius nocte intempe-
stâ silentio accesserat ad portam ,
quæ occurrit Cremonâ venientibus ,
eamque contra , atque exploratores
ad legatum detulerant , custoditam
offendit . Nam , quod erat nostris
incognitum , mille & quingenti Au-
striaci milites legionarii ab Sculem-
burgio submissi eâ nocte in urbem
intraverant , erantque propter ho-
stium

stium propinquitatem, & suorum auctum numerum in custodiendâ urbe paulo attentiores. Itaque vigiles, portæque custodes mature sentiunt, &, clamore sublato, jacula conijciunt; neque tamen, quid rei sit, explorant, aut cavent incredibili fœcordiâ. At Hispani pedites, ubi præter opinionem, quos arctissimo somno oppressos languere crediderant, vigilare, & propugnare vident (ut improvisis homines rebus facile exterrantur) primo vehementer perturbantur, deinde terga subito vertunt, & fugere contendunt. Fugientes increpat Flobertius, quidnam vererentur? paucos esse intus velites, non, quamvis senserint, ausuros prorumpere: simul ducentos a portâ passus subsistere in ipsâ viâ jubet, dum paululum digressus ad mœnia accedit ipse speculandi

52 DE BELLO ITALICO,
causâ. Ille omnia circumspiciens animadvertit, muri partem quamdam exesam vetustate corruere, eminentibusque ex ruinâ saxis non difficilem dare ingredientibus adscensum. Hâc exploratâ re accurrit ad suos; quid viderit, & quid fieri velit, ostendit; dubitantes confirmat, prædam ostentat. Quibus rebus invitati pedites eundem regressi sequuntur ducem itineris, qui erat agminis, occultatique fossâ, & subnubilâ nocte ad locum pergunt. Ibi Flobertius ipse, cæteris audaciam ut adderet, saxis nixus eminentibus, primus murum ascendit; inde, traditis per manus armis, alii alios exceptantes, ascendunt omnes, perque aggerem progressi munitionis, orbe facto in stationem irrumpunt, quæ erat ad portam collocata, ipsamque, custodibus obtruncatis, portam refrin-

fringunt. Mittit confestim Flobertius, qui rem gestam Vievillæo nunciet. Vievillæus, qui longiore morâ distentus, spe metuque æstuabat, statim cum nuntio proficiscitur. Interea ex clamore, fremituque concursantium totâ urbe rumor percrebuit, expugnari oppidum, venisse hostes. Quo in tumultu dum oppidani semisomnes stupent, Austriaci milites, arreptis armis, procedunt in medium, & viis atque angiportis occupatis, Flobertianos repellere conantur. Committitur prælium, longiusque consultò a Flobertio cedendo, resistendoque producit. Ecce autem, pugnantibus utrisque acriter, atque albente jam cœlo, Vievillæus legatus omnibus copiis urbem ingreditur. Tum verò Austriaci novitate rei, & multitudine nostrorum commoti, perterritique repugna-

re

re diutius non potuerunt, atque in fugam coniecti, nonnullis amissis, in arcem dcccc. confugiunt. Reliqui sese oppido foras Alexandrinâ portâ propriiunt, Ticinumque amnem lapideo ponte transgressi, qui pons oppidum contingit, ad suos sese incolumes recipiunt. Postridie, qui in arcem confugerant, se, suaque omnia sine morâ Vievillæo dediderunt.

Gagius semper, ut videbatur, spectans, si tot diversis itineribus hostium copias diducere posset, per causam submittendi Vievillæo auxilii Silvam castrorum Præfectum cum cohortibus vii. & duabus equitum, totidemque Draconum alis Ticinum statim contendere jubet. Eò etiam confluunt deducti Parmâ Placentiâque milites, quorum in locum missas cum Castellarense legiones duas demonstra-
vimus,

vimus. Eodem ipse cum universo exercitu Gagus imminere, & cogitare dicitur. Dies palam dicitur, quâ die castra moveantur. Vievillæus, capto Ticino, latius cum equitatu vagatur, maximumque toti provinciæ terrorem infert. Trepidatur Mediolani, sic ut civitas ipsa, missis ad Vievillæum legatis, de deditioe agat. Hoc statim per exploratores defertur ad hostem. Sculemburgius his omnibus rebus invitatus, cum neque tantum sine gravi causâ convenire Ticinum copiarum, neque iter tam longe avertisse ab hoste Gagium arbitraretur, Mediolano timens ab Rege Sardiniae discedendum sibi esse statuit, retinenteque Rege, negat enimvero ferendum esse, ut, sedente se, omni Regina Ungariæ in Italiâ imperio dejiciatur: Mediolanum hostes non ob-

scu-

scire petere : arcem illam neque satis munitam esse , neque paratam ab defensoribus . Itaque vel ad speciem exercitus , vel ponti , locoque præsidio cohortibus ad Augustam Batienorum relictis ii. ipse cum reliquis copiis Padum transgressus per Laumellinum agrum omni incitatus studio Mediolanum ferebatur , ut arcem , & transpadanam illam omnem regionem tueretur , & si deprehensos in itinere Borbonios opprimendi daretur occasio , facultatem ne prætermitteret ,

Gagius lætanti jam animo , & spe optimâ confirmatus , quòd perinde , ut in concilio pronunciaverat , tandem erant hostes diducti , quâ die profectum Sculemburgium cognovit , eâ die castra movet ; is dies erat ad v. kal. Octob. , & non Ticinum , Mediolanumque versus , uti omnium
erat

erat sermo, proficiscitur, sed repente quasi commutato consilio, revocatis etiam, quas Ticinum submiserat, cohortibus, equitumque alis, & præsidio ponti, quem in Pado fecerat, Ticinoque, Iriæque oppidis, quantum satis esse visum est, relicto, ipse, copiis reliquis omnibus contractis, cum advesperasceret, regredi Dertonam versus cœpit, Iriamque annem, ponte minus v. horis facto, transgressus, eâ celeritate xv. circiter millium noctuabundus viam processit, ut, cum lucesceret, ad Tanarum e regione Augustæ Batienorum perveniret. Eò etiam transgressi flumen e regione Rivaronis, ac Montis castelli, sicuti inter eos pridie convenerat, diverso sub lucem item confecto itinere, Philippus, & Malibojus, dato signo, concurrunt.

Oritur Tanarus ex Apennino, quâ proxime pertinet ad Alpes maritimas, torrentibusque auctus xii. tamen neque eâ est altitudine, neque rapiditate aquæ quin pluribus locis vado transiri queat; præsertim sudum si diutius fuerit, ut tum accidit: atque ubi Pado appropinquat, in quem influit, Alexandriam alluit, & non longe a Monte castello, atque Augustâ Batienorum labitur, quæ inter loca, Subalpini atque Austriaci castra fecerant. Castra erant, ut demonstratum sæpe est, naturâ, atque opere munitissima. Alexandria, Forumque Fulvii erant oppida a tergo utroque in latere. Sinistrâ erat Padus, dextrâ Tanarus, atque ubi se amnis ipse Tanarus ad angulum inflexerat, ante frontem castrorum fluebat, in eoque amne pons, atque ad capita
pon-

pontis, & secundum fluminis ripas perpetuæ fere stationes, & munitiones erant. Præterea rubis, sentibusque interjectis viæ impeditæ, congestisque saxis, & crebris arboribus succis, atque inflexis aditus præclusi omnes, ut eò penetrari singulari etiam homini difficillimum videretur posse, idque ita recte videbatur, ut, cum adventus Borboniorum Regi Sardiniae nunciaretur, aliquandiu fides fieri non posset: tantam habebat loci fiduciam, sperabatque, si tam arduum Borbonii facinus auderent, aut tandiu repugnare facile posse, dum, cognito hostium adventu, Sculemburgius regrederetur, aut temeritatis ipsos præsentem daturus poenam, cum loco iniquo, atque in ipso flumine dimicare cogerentur. Quibus difficultatibus non frangebantur animi

60 DE BELLO ITALICO,
Borboniorum, sed incitabantur, quo
celerius, vadis repertis, flumen trans-
irent, opprimerentque Subalpinos di-
scessu Austriacorum relictos a firmis-
simo robore veteranorum militum.
Itaque, triplici instructâ acie, hosti-
bus, Tanaroque appropinquabant.
Nocturnum erat iter, multisque an-
fractibus devium. Consilium impera-
torum ne efferretur, perpauci tene-
bant legati. Perpauci item erant iti-
neris duces, hique ipsi eadem consi-
lii ignoratione non omnino locum
noverant, quem peterent. Ignari au-
tem milites, quò ducerentur, partim
properabant, partim morabantur, &
tormenta ad prælium necessaria ab
iis tardius administrabantur, qui ei
negotio præerant, & quæ tormentis
præsidio erant Belgarum Prætoriano-
rum cohortes duæ lentius subseque-
ban-

bantur . At Gagius , qui dextro cornu cum Mutinensium unâ Duce præerat , jam cum ortâ luce ad Tanarum , ut diximus , pervenisset , neque dum ob difficultates , quæ supra sunt demonstratæ , reliquæ essent copiæ consecutæ , eas , quòd res in celeritate posita esse videbatur , non putavit expectandas ; atque ad Subalpinos , qui adversam confertissimo equitatu ripam obtinebant , dextram intendens , simul proximos respiciens equites regios : Habetis , inquit , Equites , eundem in conspectu hostem , quem Camposanctensi prælio fudistis : eandem vos ad Tanarum præstate virtutem , quam ipso me duce ad Scultennam præstitistis : jam fugam ille circumspectans , impetum certe vestrum non feret . Hæc quam brevissime potuit eloquutus , equo admisso ,

so, in medium irruit flumen. Illum primò equites regii statim sequuntur, equitatus nostri pars ferocissima, atque hos pedites circiter mille: aliæ post aliquantò cohortes, equitumque turmæ conveniunt: postremò dextera omnis pars reliqua, quæ ignorantia loci deerraverat, a Silvâ castrorum Præfecto, qui partem itineris noverat, revocata, flumen jam ingrediebatur; & non longo ab eâ intervallo paulò supra, quàm Tanarus, & Padus confluant, Escerius cum ii. millibus partim Neapolitanorum, partim Genuensium, quorum Genuensium, in eo prælio virtus ipsis admirationi fuit veteranis, Tanarum se transjecerat eo consilio, ut Austriacorum in Pado pontem occuparet, eosque transitu prohiberet.

Jam Gagius apprehenderat ripas, hostibusque submotis, magnam ubique

que cladem, majoremque multò terrorem intulerat, eodemque tempore ab sinistro cornu in dextram hostium partem Philippus, & Malibojus, &, qui mediani aciem ducebat, Aramburus legatus in mediam item illorum aciem, flumen transgressi, impetum facere coeperunt. Quâ in re admodum fuit Borboniorum virtus laudanda. Nam, cum solo ex aquâ capite extarent, eâ celeritate, audaciâque ierunt, ut plerique ex hostibus, aut subito, uti noctu conquieverant, opprimerentur in tabernaculis, aut impedimentis sarcinisque relictis, turpiter profugerent; iique ipsi, quibus animus fuisset ad resistendum, vitamque, quoquo modo se res haberet, ferro reddendam, tamen reliquorum fugâ abrepti pellerentur, ripas munitionesque dimitterent, inque

que locis consistere superioribus non auderent. Quod verò plus erant spatii in latitudinem complexi castris, quàm quantum copiis explere suis possent, quodque pluribus nostri locis irrumpebant, idcirco ipsi necessario diducebantur ac laxabantur; & diductis cohortibus, laxatisque manipulis neque erant, si repugnarent ad excipiendum impetum nostrorum idonei, neque, si se reciperent, unum habebant omnes receptum, cum diversi fugerent, & pars Alexandriam, Forum pars Fulvii peteret. Ipsorum autem equitatus, ut peditum suorum receptui, si posset, consuleret, non longe ab Augustâ Batienorum leniter acclivi loco, confertisque turmis constiterat, & primo emissis jaculis, deinde, gladiis districtis, nostros, qui ab dextero cornu succedebant, disti-
nere

nere conabantur. At equites regii, quos flumen transisse primos dixeramus, indignantes, quòd conspectum suum subalpini equites ferre possent, emissis & ipsi jaculis ad gladios redierant, tantâque vi procurrerant, ut eorum nemo consisteret, universique terga verterent, atque angusto per colles, saltusque itinere, incitatis equis, fugere perseverarent. Tum verò, pulso equitatu, omnis Sardiniae Regis exercitus, qui jam inclinaverat, tumultuosius agi, dissiparique cœpit. Dissipatos, fugientesque Alexandriæ, Forique Fulvii arces vix tandem protegunt. Augustam Batienorum, quam propter loci opportunitatem tueri paulisper poterant, tantum ut receptum adjuvarent suorum, indefensam relinquunt. Nonnullæ cohortes integræ, ne tentatâ quidem defensionis spe,

abjectis armis dediderunt sese ; adeoque erant omnium fracti animi , atque perculsi , ut nemo esset tam fortis , qui de resistendo cogitaret . Compluribus suffossis , & captis equis , illatisque vulneribus , equites , peditesque illorum , aut cursu exanimati prosternebantur in viâ , aut fugientes obtereabantur a suis , concidebantur a nostris ; coacervatisque hominibus , & jumentis , omnia longè latèque tumultus obtinebat , pavor , cædes . Ipse in fugâ postremus , atque in periculo princeps , Sardiniae Rex , ubi (quòd in periculo summo obsequium non recipit timor) cohortationes , atque imperia negligi sua videt , paucis equitibus , Filioque comitatus , magni animi ingeniique Adolescente , ad Forum Fulvii protinus , equo citato , contendit : atque ibi paulisper commoratus , dum
colle-

collectum ex fugâ peditatum sub ipsis oppidi mœnibus consistere , & celeritatem cohibere insequentium jubet , nocturno ipse itinere non intermisso , Casale venit , eoque dissipatas convenire copias , castraque ad oppidum transferri imperavit .

At Sculemburgium properantem Mediolano ferre subsidium , cum jam aliquot in eam arcem cohortes submisisset , crebri sunt ab Rege Sardinia in itinere nuncii consequuti , adesse omnibus copiis Borbonios , Tanarumque transire . Quibus ille nunciis incitatus , regredi festinavit , neque tamen satis maturè advenit ; propterea quod , fugatis ii. suis ad Augustam Batienorum cohortibus , de quibus supra dictum est , pontem , quem ipse in Pado fecerat , munitioremque Escerius præoccupaverat , Au-

striaeosque, & eos, qui per pontem sese raptim recipiebant, & eos, qui cum Sculemburgio ad fluminis ripam adversam sero pervenerant, allatis tormentis duobus, telis jaculisque insectabatur; & deterruerat etiam, quominus lintres, quibus efficiebatur pons, recuperarent illi, aut id, quod facere jam cœperant, incendio corrumpere. Desperato Sculemburgius transitu, incendioque navium, & cum respexisset, conspiciatus in alterâ Padi parte effusè fugere Subalpinos, eorum accusans ignaviam, quòd ne primum quidem nostrorum impetum ex loco superiore tulissent, & se a Gagio delusum fremens, secundum ire flumen perrexit, atque opportuno loco e regione Casalis oppidi castra fecit, sic ut suæ cum exercitu Regis Sardiniae copiae, facto ponte, conjungerentur.

Fu-

Fufis, fugatifque hostibus, Philippus, eorumque castris, atque impedimentis ferme omnibus potitus, in iisdem ipsis castris concilium statim advocat : & Gagius quidem utendum fortunæ beneficio, nullum victis spatium dandum cenſebat. Agitare fugam milites eorum, deditio- nem populares; omnia repentino terrore prostrata jacere. Quocirca inſtandum perterritis, inermibus, fugientibus; neque arduum quicquam exiſtimandum victoribus, iisque militibus, quos nulla flumina, nullæ unquam munitiones, aut difficultates tardaverint, nunquam, infectâ re, arma poſuerint. Contra ea Malibojus, & ſatis ad gloriam, atque ad utilitatem proſectum eo prælio, neque ultra, quàm ſatis eſſet, temerè audendum dicebat : multorum mil-

70 DE BELLO ITALICO,
millium iter noctu confectum, traje-
ctum Tanarum, propulsoſ hoſtes,
caſtra occupata, atque horis hæc
acta omnia minus duodecim: quare
tam defatigatis militibus parcendum
eſſe, ne conſumptis viribus animum
in victoriâ ipſâ deſpondere cogantur.
Fortunæ verò quatenus credendum?
quoties eſſe percuſſoſ inſequentes a
fugientibus? quoties victis ceſſiſſe vi-
ctores? multa quidem in bello exi-
ſtere improvîſa propter ignorationem
maximè locorum, ignorationem ho-
ſtium. Subeſſe arces non tam manu,
quàm naturâ munitiſſimas, itinerum
angustiâs, perſequi quæ fugientes
prohibeant: denique hoſtem ſubeſſe,
cujus in ipſâ fugâ conſilium aliquod
callidius ne lateat, magis verendum,
quàm triumphandum, quòd in pu-
gnâ perterritus fugerit; cum præſertim
inco-

incolumi adhuc exercitu , atque integris Austriacorum auxiliis non fugisse , sed locum belli gerendi mutasse videatur . Proinde etiam , atque etiam considerarent , quò progredirentur , ne inconsultè progressis gravius etiam ex commutatione rerum , quàm si nunquam vicerint , dolere contingat .

Hæc valuit sententia , frustra quanquam ei refragaretur Gagius ; sæpe , ut dicebatur , querens , ad eorum sibi esse bellandum voluntatem , qui victoriâ uti ipsâ aut nolent , aut certe nescirent . Erat sane occasio bene gerendæ rei , idque cum reliqui duces , tum milites ipsi videbant , qui mirabili ardebant cupiditate insequendi hostes ; magnaue erat omnium admiratio , & querela peccari adeo in hoc bello tarditate , ut
parta

parta jam præsensque victoria quodammodo excideret e manibus. Quâ in re illud maxime admirandum videbatur, quod Galli, quorum generi hominum innata esse dicitur alacritas quædam, & celeritas conficiendi negotii, ubi valde erat opus properato, ibi insisterent, & Hispanos ipsos cunctatione vincerent. Ipse imprimis malè audiebat vulgo Malibojus, atque apud Hispanos potissimum offenderat, quorum ipse cupiditati moras interponere omnes credebatur. Erant etiam, qui aliquâ fortasse suffusi malevolentia adderent, atque affingerent, quod res poscere videbatur: longius non sine causâ bellum duci, exhaustiri ducendo bello provincias, imperatorum autem domos repleri. Qui verò se minus malevolos, & paulo diligentiores existimari volebant rerum investiga-

stigatores, veterem Maliboji cum Rege Sardiniae amicitiam, & Regis in eum beneficium, quod erat maximum, commemorabant. Namque is sub finem proximè recentis Italici belli deprecatore usus Rege Sardiniae, Magisterium erat adeptus Gallicae militiae. Itaque nimium illum esse gratum dictitabant, nimiumque memorem. Nobis, cum nihil horum perspicuum sit, neque constet inter omnes, indignum videtur incertis rumoribus obterere famam fortissimi viri: praesertim cum hujusce tarditatis, quâ praecipuè factum esse dicitur, ut nihil tantis viribus in Italiâ præclarum Borbonii egerint, auctorem fuisse Philippum Argenfonium inquirendo reperimus. Argenfonius gratiâ, & consilio apud Regem Galliae plurimum poterat, & exteris apud illum præ-

74 DE BELLO ITALICO,
erat rebus. Huic erat exemplo maximè proximi superioris belli persuâ-
fissimum, ad prosperam adversamve armorum in Italiâ fortunam omnino
interesse, qualis fuerit Sardiniae Rex, socius, an hostis; neque, eo repu-
gnante, profici quicquam posse inculcabat ipse sæpissime, ob eamque
causam ab Italico erat bello alienis-
simus; & diluere, si quid contra af-
ferretur, non magnopere curabat.
Pertinaciâ enim summâ erat, ut quam-
cumque imbiberet animo opinionem
nullâ unquam ratione deponeret.
Oderat præterea vastam, atque, ut
ajebat, insaturabilem Hispanorum cu-
piditatem, qui nullis finibus aliis,
nisi extremâ Leucopetrâ, atque Alpi-
bus spem terminarent suæ in Italiâ
possessionis; & vehementer ad Gal-
liæ Regem pertinere arbitrabatur,
non

non pati , homines naturâ ipsâ imperiosi , & feroces tantis ut insuper opibus convalescant , ut possint , atque audeant conditionibus reclamare , quas ipse tulerit . Proinde hæc erat ejus perpetua atque constans de bello Italico sententia : cum Rege Sardiniaë ita bellum esse administrandum , ut quæsitâ societas videatur ; cum Hispanis ita habendam societatem , ut non multum inde adjuventur . Eâ item de causâ ad Italicum bellum summo cum imperio mittendum curaverat Malibojum affinem suum , quem eadem sentire , & secum facere cognoverat , eique proficiscenti occultè præceperat ; maximam Hispanis spem ostenderet , in reliquis ne properaret ; & cum Rege Sardiniaë haberet potius , quàm gereret bellum . Ita accidit , ut dum Borbonii

76 DE BELLO ITALICO,
victores sedent otiosius, Sardiniae Rex
quietissimè, se, suosque ex fugâ,
ac terrore reciperet.

Dum hæc in Cisalpinâ Galliâ
geruntur, Britanni, sive eo, quòd
maritimis commeatibus exercitus no-
stros excludere conarentur, sive irâ
quâdam commoti, quòd rederasse Ita-
liam Borboniis soli Genuenses dice-
bantur, sive etiam (ut ipsi postea
detestandæ invidiæ gratiâ prædicabant,
ne præter bellandi morem, atque jus
fecisse viderentur, quòd eorum essent
hominum urbem hostilem in modum
adorti, adversus quos amicitiae causas
complures proferre poterant, nullam
belli) ab Rege Sardiniae, suoque apud
Regem legato Villetio incitati, cum
immissis primùm aliquot ex eodem
cursu in Savonem ollis incendiariis,
nihil profecissent, Genuam accesserant
cum

cum classe navium xi. bellicarum, & navigiorum incendiariorum iv. horribilemque, fluitantibus in alto navibus, speciem præbebant, quasi fædissimam pulcherrimæ civitati cladem jam jamque inferre viderentur. Ipse esse in classe dicebatur Villetius, qui Classis Præfectum ut impelleret hæsitantem, Augustâ Taurinorum profectus eò advolarat Præfectumque in mari medio eadem de causâ convenerat. Sed tanta fuit civium diligentia, virtus, concordia, ea loci munitio, & muralium tormentorum copia, ut, visa Britannorum classe, Genuensibus res nulla ad defensionem urbis defuerit. Nam & omnem murorum partem eam, quæ mari alluitur, & jactas in mare moles, quæ portum efficiunt amplum, atque tutum, crebris tormentis, custodiisque communiverant,

rant, faucibusque portus triremes v. suas productas, interque se conjunctas, objecerant, tum etiam navigia, e quibus præparatas ad incendium ollas in hostes immitterent, in utroque portus cornu collocaverant, quo facilius, si naves Britannicæ accedere propiùs auderent, multitudine telorum, jactuque ollarum repellerentur, quasi fatæve collabefierent. Erat autem hæc una in civitate contentio, ut is populus, qui ab optimatibus ad patriæ salutem incitabatur, idem optimatibus pro patriâ supplicaret, ne laboribus suis, neu periculis parcerent. Quibus rebus cognitis, Britanni cum unam jam navem, unumque item incendiarium navigium adactis ex urbe telis afflictum subducere coacti essent ad Labronem, cumque immissas in urbem ollas incendiarias propter longin-

quita-

quitatem non collineassent, aut ipsæ, dum immitterentur, ollæ disruptæ interriissent, ne majus aliquod incommodum acciperent, neve tempus frustra tererent, quòd neque prohibere ab Hispaniâ Neapolique commeatus, neque cogitatam urbi cladem inferre poterant, in conspectum Genuensibus aliquot sese dies cum dedissent, ex eo loco cum classe discesserunt. Porrò eandem aliquanto post ad Finarium experti fortunam, tandem, anchoris jactis, contra Remopolim constiterant: quod est oppidum Genuensium in eâ Ligustici litoris extremâ ferè parte, quæ vergit ad occidentem solem. Remopolitæ, seu quòd ab hostibus Genuensium non nimis valde animo abhorrent, sive eo, quòd missis legatis, placari Britannos posse confiderent, defensionis consilio
negle-

neglecto, quod unum salutis, atque honori ipsis fuisset, ex suis aliquos ultrò ad eos miserunt, ut sibi parcerent, utque suis omnibus facultatibus uterentur. Repudiata legatione, cujus publicè mittendæ, non consentientibus Genuensibus, quorum erant in ditioe, potestatem habebant Remopolitæ nullam, Britanni, eo etiam magis, quòd irritò ad Savonem, Genuam, Finariumque conatu incitabantur, ollas in oppidum incendiarias jacere cœperunt, & missis evestigio aphractis suis, qui actuaras eorum, quæ ad anchoras erant in litore deligatæ, deprimerent, aut incenderent; quin cunctæ perirent, seriùs ad defensionem excitati Remopolitæ prohibuerunt. Tota Remopolis ollis quatefacta incendiariis, ac diruta ferè est, in horribilique deinceps

ceps patriæ excidio oppidani assidentes, cum jam illi abiissent, vim frustra Britannorum, & stultitiam sunt suam execrati .

Borbonii, prælio ad Augustam Batienorum majori hostium fugâ, quàm cæde factò, cum id neglexissent, sibi quod fuerat conandum, atque omni ratione efficiendum, ut perterritos insequerentur Subalpinos, minus expedito usi consilio in veteribus illorum castris confederunt, partitique sunt inter se, qui Forum Fulvii, qui Alexandriam oppugnarent. Philippus opportuno, neque infrequenti loco, qui locus est in agro Casalensi, & appellatur Servator, prætorium constituerat. Equitatus fermè omnis Gallicus, Hispanus, & Neapolitanus erat ad Augustam Batienorum secundùm Padum, quò commo-

diùs aquaretur, & per pontem missus in oppositum Laumellinum agrum pabulum conveheret faciliùs, hostes rapinis excursionibusque prohiberet. His rebus, atque inanibus ex victoriâ gratulationibus, & arcis Alexandrinæ, quæ nunquam oppugnaretur, munitionibus perspiciendis xi. dies tribuuntur. Tandem delectus, qui oppugnaret Alexandriam Caravacalius legatus, urbem oppugnare primùm instituit: quæ quidem Tanaro ab arce flumine dividitur, lapideoque rursus ponte adjungitur. Latissima item fossa, muroque cingitur non mediocrem in altitudinem elato, cujus ingens est crassitudo, eaque firmitas, ut facilè ictum repellat telorum. Sunt etiam paribus excitatæ spatiis turres opere vetusto, ut, commutatâ urbium oppugnandarum ratione, nunc quidem
magis

magis ad speciem, quàm ad defensionem valeant. Unum tamen est projectum e muro propugnaculum, propter ipsum Tanarum, quâ parte urbs in occidentem spectat, atque hujus summa esse propugnaculi opportunitas videbatur posse ad arcem tormentis concutiendam, si oppugnare illam nostri, quàm infelici circumvallare consilio maluissent. Arx est probè munita, ædificataque ex descriptione Vobanii Galli militaris Architecti, præclarâ hominis disciplinâ, & famâ. Ignatius Isnardius Marchio Carallienfis arci urbique præerat cum iii. Subalpinorum millibus, quorum pars arcem, pars urbem tuebatur; eratque exiguus sane pro ambitu mœnium urbis numerus defensorum. Hanc rem cum legatus animadvertisset, non inutilem ad capiendum con-

filium existimavit. Itaque pluribus irrumpere locis simulabat, & murum ascendere ab eâ maximè parte velle videbatur, quâ propugnaculum esse diximus. Subalpini præmetuentes loco, magno concursu eò contendunt, jaculisque, & adactis ex propugnaculo telis deturbare subeuntes conantur, cæteris muri partibus necessario propter militum paucitatem neglectis. Interim nostri hâc usi occasione, non longè a portâ, quæ Genuensis dicitur, aggerem extruunt, omniaque prius sunt opera perfectâ, tormenta-que ad oppidum acta xx., quàm perfici opera illi sentirent, aut prohibere possent. Alexandrini pro vetere clientelâ Hispanis esse dicebantur amicissimi. Itaque sive studio partium, sive quòd vereri se dicerent, ne per vim expugnatum diriperetur oppidum,

oppidum, omnes certe palam de deditione loquebantur. Contra Subalpinis studium erat, & virtus ad propugnandum acerrima, neque ulla, tam paucis militibus, diurni, nocturnique temporis ad laborem pars intermittebatur. Tertio demum oppugnationis die circumfunduntur nocte nostri ab eâ etiam parte, quæ ad Tanari, & Bormiæ confluentem vergit, oppidumque ex adscensu tentare videntur; eodemque tempore ab alterâ item parte, quâ nostra erant opera exstructa, complura tormentis tela conjiciuntur. Corruunt urbis tecta nonnulla. Fremunt oppidani. Ipsi confecti lassitudine, ac vigiliâ milites jam non sustinent. Auget nox metum, graviusque ex tenebris, metuque periculum æstimatur barbarum. Quibus rebus permotus Isnardius, simul

mul veritus, ne inter tumultum capte urbis, nocturnique temporis licentiam ipse intercluderetur a nostris, qui, si irrumperent, pontem occupaturi videbantur; subito in arcem cum suis confugit, pontemque rescidit. Quo facto Alexandrini Borbonios primâ luce accersunt, oppidoque recipiunt.

De arce non oppugnandâ deliberatum jam erat apud Philippum, &, quanquam Hispani, & Genuenses non obscurè dissentire viderentur, decretum tamen erat, ut obsideretur. Cur enim contrucidari milites? cur fieri paterentur operum sumptus ingentes? cur denique arcem tantâ jacturâ oppugnarent? quæ necessariam circumvallata deditionem subiret, & sequeretur ultrò, brevique fortunam reliqui belli? His rationibus, atque aliis,

aliis , quas memoriæ prodere non
 satis causæ putamus , pervicerant in
 concilio duces nonnulli , ut , neglectâ
 oppugnatione , circumfederetur arx ;
 atque ita loquebantur , quasi certi
 essent armorum exitus , neque ulla
 commutatio rerum accidere posset .
 Postea verò , conversis rebus , cogni-
 tum serò est , rejecto fortiore , con-
 silium valuisse minus salutare , expe-
 ctatâque obsessionis tarditate , esse ar-
 cem amissam , quæ permagni erat ad
 Italicum bellum momenti , & quæ
 expugnari facile tunc a Borboniis po-
 terat , si tantum ipsis consilii fuisset ,
 quantum erat virium . Sed opportu-
 nis locis præsidia sunt posita , facta-
 que est arcis circummunitio arctior ,
 & Vielmus Lessius cum Ligusticâ le-
 gione , cohortibusque aliis de omni
 exercitu relictus , qui toti negotio
 præ-

præesset , commeatusque in arcem comportari prohiberet .

Instituta interim ad Forum Fulvii oppugnatio anni tempore adverso impediébatur . Id erat oppidum in ripâ positum Padi , paulò editiore naturâ loco , arce tenui , atque opere ipsum oppidum partim vetusto , minusque firmo , partim recenti munitum ; sic tamen , ut , quâ sunt Casale versus recentes intermissæ munitiones , ipsâ tumuli acclivitate oppidum defendatur . Tunc autem major erat ex coortis imbribus oppugnandi difficultas . Abierat enim jam egregia illa cœli tempestas , quæ Borboniorum cœptis incredibili felicitate tamdiu obssecundare posse videbatur , si per duces quosdam consultò , ut videbatur , bellum trahentes fortunæ uti beneficio licuisset ; & fluvii , qui
fre-

frequentissimi sunt in eâ regione , commoti assiduis tempestatibus admodum creverant , magnaue erat omnibus locis , atque itineribus facta labes , atque proluvies , adeo ut nisi ægerrimè supportari tormenta , & contineri in opere milites non possent , ipsa denique , aggere dilapso , opera non consisterent . Tamen administrante Aramburo legato , qui diligentiam in expugnando oppido adhiberet , difficultates superaverat pertinax militum labor , erantque opera perfecta , tormenta constituta , jamque pars murorum telis concussa procumbebat : cum repente Subalpini , qui præsidio erant oppido , eruptionem faciunt , sub occasumque solis ad nostra opera accedunt . Nostri , cum alius langueret a quotidiano labore , alius in opere versaretur incau-

tiùs, re novâ perturbati initium fugæ faciebant; hoc magis, quod & præsentī hostium, qui intolerantiùs succedebant, & longinquo muralium tormentorum malo infestabantur. Ibi tum Hispanorum Prætorianorum Centurio propter rei militaris flagitium irâ flagrans, confosso milite, qui terga vertebat, reliquos quosque acerbioribus verbis interrogans, solerentne prætoriani milites fugere, inclinantes restituit; & Varennensis eodem tempore legionis de exercitu Genuensis, itemque Virtianæ legionis Pyrochitrophori, Belgæque Prætoriani inter se cohortati, ne, integros quos superavissent, victos extimescerent, cuneo facto, ruunt in hostes, eosque, multis vulneratis, atque interfectis, in oppidum repellunt. At illi, ubi nostris reſectis operibus, & diligē-

gen-

gentiori septis custodiâ, non defensionî jam, non eruptioni locum esse intellexerunt, atque aucto tormentorum numero, vehementiùs labefactarium, percellique, ac discindi propugnacula viderunt, simul veriti sunt, ne, facta a nostris non longe ab oppido in Pado ponte, navibusque aliquot onerariis depressis, subsidiis ipsi, & com meatibus intercluderentur, consilium caperunt ex oppido noctu profugere. Itaque postero die diffractis tormentis omnibus, quæ erant in oppido, & projecto omni com meatuum genere, ne cui Borboniis usui esset, cum in arcem confugere simulassent, ut ipsis consilium clam esset oppidanis, accensis aliquot in muro ad speciem funalibus, eâ portâ, quæ est ad Padum, sese multâ de nocte foras proripiunt, subitòque uni-

versi scaphis excepti refugiunt, perque Laumellinum agrum ad suos mirabili silentio evadunt incolumes. Celeritas tanta fuit illorum, nostrorumque tam remissus, ac negligens in explorandis hostium consiliis animus, ut, cum primo diluculo eorum profectio voce manuque ab oppidanis ex muro significaretur, insidias nostri vererentur, neque prius profectos crederent, quàm intromissi vacuum offenderunt urbem a defensoribus, & Subalpinorum admirati necessariò calliditatem irrisui se fuisse perdoluerunt. Forosulviensis hic fuit oppugnationis exitus.

Philippus, his rebus gestis, Ocimianum proficiscitur, pauloque post Casale venit. Subalpinorum cohortes xx. quæ cum dcccc. circiter equitibus ab Rege Sardiniae relictæ in speculis

culis prope Casale constiterant , jam cum esset ad portas primum Philippi agmen , aliâ ex parte oppidi sese properantes ejiciunt , flumenque transgressi ad reliquos suos advolant , qui castra antea jam a Casali Tridinum transtulerant .

Mons , qui Ferratus dicitur , unius fere diei longe ab alpibus spatio disjunctus leniter ex æquatâ planitie assurgere incipit , tum collibus , vallibusque distinctus amœnissimis , duobus dextrâ , sinistrâque Tanaro , Padoque fluminibus alluitur , ad ipsorumque fluminum confluentem definit . Hujus est montis regio optima , & fertilis , & regionis princeps urbs est Casale propter ipsum sita Padum , habuitque quondam , ut illa tempora ferebant , arcem munitissimam , quæ patrum nostrorum memoriâ expugnata

gnata a Gallis, & everſa eſt. Unatum erat virtus Præfecti, maxima loci deſenſio: nam Roccæſius Hibernicus præſtantis animi vir, nullâ periculi denunciatione permotus, cum dc. militibus victori exercitui oppo-
nere ſeſe non dubitavit. At Galli elati ſpe celeris, ut ipſi arbitrabantur, victoriæ, & fortasſe majorum ſuorum eodem in loco virtute nimium fero-
ces, eam ſibi arcem oppugnandam depoſcunt. At verò ſive cunctationis tædio, cujus gens eſt intolerantiſſima, ſive quòd, non ſatis perſpecto arcis ſitu, primo illam impetu expugnari ſine tormentis poſſe temerè crederent, magno certè cum detrimento repulſi ſunt. Itaque morari neceſſariò, expectareque coguntur, dum tormenta adducantur, quorum erat ſubvectio duriffima propter anni, ut diximus,
tem-

tempus, viasque omnes alto, tenaci-
que luto corruptas.

Interim Gagius Padi, Tanari-
que pontes, Ticinique fluminis ripas
certis obtineri stationibus jusserat, ne-
quâ proruere hostes, & circumvenire
a tergo nostros possent: eodem etiam
tempore & erat ad Hastam occupan-
dam Pompejam Gramondius Gallo-
rum legatus profectus, & ipse Ga-
gius Ticinum, Parmamque cohortes,
alasque identidem submittebat, quæ
Vievillæi, & Castellarensis exercitus
augerent. Quarum rerum expectatio-
ne variâ angebantur hostes, neque
certum invenire poterant, progredi ne
Philippus longiùs, an regredi mallet,
diversique rapiebantur. Rex enim
Sardiniaë, Hastâ a nostris Pompejâ
occupatâ, omne ad se bellum trans-
ferri, ipsamque imperii sui sedem
Augu-

Augustam peti Taurinorum arbitrabatur. Austriaci autem, tantum Ticini, Parmæque copiarum contrahi cum viderent, Mediolano, Mantuæque timebant: & cum vellet uterque sibi consulere, neque alter sine altero posset, non admodum conveniebat inter eos, quid agerent, & quam belli rationem potissimum insisterent. Neque præterea vacabant a bello aspera Alpium culmina, cogebaturque Sardinia Rex, in tantâ omnium rerum difficultate, eò etiam copiarum, & cogitationis suæ partem derivare. Nam quanquam Sardinia Regis legatus Leutronius, ob defensum superiore anno Cuneum, summæ homo virtutis habitus, & fidei ab eâ parte non cessaret, tamen Lautrecchius de exercitu Gallico legatus D. Columbani Fanum cæperat, quod Ocelo imminet,

net, ipsumque expugnare Ocelum cum cohortibus xii. conabatur: & Mirapiscensem Gallorum item legatum, qui Ligusticam oram asservabat eam, quæ vergit ad occidentem solem, Cebam in maritimis alpibus ut tandem oppugnaret, Genuenses hortabantur, rectèque monebant; quòd, Cebâ receptâ, propter loci opportunitatem, & levi incolarum, qui ferocissimi homines sunt, & Subalpinis infestissimi, præsidio ipsa protegatur ab hostibus ora, & Galliæ Narbonensis commeatus maximè ad bellum necessarii faciliè explicabantur. Sed longè esse alia Mirapiscensi mens videbatur. Dum verò Genuensibus Galli imperitiam bellandi, Gallis contra Genuenses incuriam objectant agendi, interque se de belli ratione disputant, belli tempus abit. Ocelum

lum certè Leutronii virtus , Cebam
Mirapiscensis indiligentia defendit , &
avertit utrosque demum a bello ge-
rendo , quæ suberat hyems iis in lo-
cis paulò maturior , & Regi Sardi-
niæ peropportuna , quem adversus
Borbonios , sæviente hyeme , ipsa per
se altitudo Alpium , itinerum diffi-
cultas , frigorum , niviumque imma-
nitas , & vis tutaretur . Ita Oceli ,
Cebæque arcium oppugnationes , ma-
ximæ in maritimis , Cottiisque Alpi-
bus opportunitatis , dilatæ toties fla-
gitiosis hominum consiliis , ad extre-
mum anni tempore adverso dimissæ
sunt .

At Casalensis arx tormentis Der-
tonâ tandem advectis , constitutisque ,
atque aliquot ollis immixtis incendiariis
ad deditionem compellitur . Dediti-
tios Philippus productos omnes qui
gre-

gregarii erant milites, neque apud se sacramentum dixerant, Dertonam ad opus in arce faciundum mittit, reliquos acceptâ fide adversus se, suosque socios arma non laturos, dimittit incolumes. Roccæsium verò Præfectum summoperè collaudat, quòd strenuè arcem defenderit, & proficiscentem in Britanniam, ut esset in Caroli Stuartii exercitu miles voluntarius, non vulgari commendatione prosequitur, quæ fortem ejus, magnumque in Casalensi oppugnatione perspectum animum significaret.

Jam hyems aderat summa, & Brignolius-Salius Genuensi exercitui præpositus Genuam cogitabat, cui discedenti præclarum ipse Philippus consilii, magnitudinis animi, summi denique in patriam amoris testimonium dedit. Copiæ Genuenses, Li-

gusticâ legione ad obsidionem arcis Alexandrinæ relictâ, nonnullisque cohortibus Dertonæ, Placentiæque collocatis, reliquæ cum Escerio castrorum præfecto in Ligustica ora ad fines Galliæ Narbonensis hyemare jubentur. Casali sua Malibojus hyberna constituerat. Hastam Pompejam, expugnatâ jam a Gallis arce, cum x. cohortibus Montalius legatus Gallorum tenebat. Philippus cum reliquo exercitu, Gagioque in Galliam Cisalpinam regrediebatur. Erat de itinere ejus, ut hostibus diutius celaretur, incerta edita in vulgus fama. Aliter enim, ac ipse de Regis Philippi Patris sententiâ, atque auctoritate constituerat, Placentiam proficisci dicebatur; quem vulgi rumorem illa multum res adjuvabat, quod eò exercitus pars properare in hyberna

vide-

videbatur. Ille tridui, viam progressus, ad Castrum novum ad Iriam amnem consistere cogitur, imbribus coortis; quorum tanta erat vis, adeoque itinera inter ut ne rupta, lentè quidem, ac paulatim procedere liceret. Summas flumina ripas superaverant, pontesque interruperant omnes, & restagnaverant latè loca, eratque miserabilis fane, ac fœdus eluvionum respectus cum arma, viri, equi, jumenta commeatus passim hæsitarent in luto, atque haud procul abesset, quin aquis obruerentur. Victis difficultatibus, cum Ticinum, quò cohortes, alasque aliquot præmissas a Gagio fuisse diximus, copiæ tandem omnes convenissent, & quæ tempestatibus in itinere detentæ fuerant, & quæ Placentiam ire simulaverant; ipse post paulò Philippus eodem pervénit. Inde

Mar-

Marchione Camposanctensi, qui ex vulnere in Dertonensi oppugnatione accepto convaluerat, cum equitibus dc. & Pyrochitrophoris mille Mediolanum præmisso, qui adventum suum nunciaret, & caveret ab Austriacis arcem obtinentibus, Ticino ipse digressus Maxentiam venit. Quò cum venisset, præsto ei fuerunt Senatus, Populique Mediolanensis legati publicè missi, qui civitatem in ejus potestate dicerent esse, non studio partium properantes, aut subitâ erga Philippum benevolentia, sed tradito more in cujuscumque Principis verba jurandi, qui propiùs urbem Mediolanum xx. passuum millia exercitum admoverit. Ille ad xiii. kal. Jan. ipso Regis Philippi Patris natali die, Mediolanum equo invehitur mirabili celebritate, ac plausu. Nam
& co-

& comitabantur Hominem Dux Mutinensium, Gagiufque, ac Genuensium legatus Dominicus Pallavicinus, multique præterea Duces copiarum, & obviam ei prodierat Senatus universus: effusumque vulgus præteritæ jam dominationis oblitum, & futuræ improvidum exultabat Philippi juventâ, novitate apparatus, & studiis inanibus. Nulla etiam fuit regionis illius, & vicinitatis paulò notior civitas, quin partem Senatus ad Philippum miserit gratulatum, oratumque, ut in fidem, & clientelam reciperetur.

Hæc dum apud Borbonios geruntur, Liçtestenius, quem in Lobcoviczii locum Austriaci in Italiâ exercitus imperatorem successisse libro superiore demonstravimus, sua in castra pervénit. Quæ cum essent castra

104 DE BELLO ITALICO,
stra inter flumina duo, Agoniam,
& Sessitem, iisdem ipse quoque ne-
cessariò alluvionum, atque imbrium
incommodis distinebatur, magnâque
erat difficultate affectus, quâ ratione
Ticinum amnem transiret. Sed dece-
dentibus paululum aquis, & quòd
Philippum omnibus fere copiis Me-
diolanum contendisse audierat, vaca-
re a custodibus ripas existimans ad-
versas, ad amnem Ticinum accessit.
Secus autem, atque ipse crediderat,
easdem diligentissimè a Vievillæo ri-
pas custoditas cum cognovisset, pri-
mùm, converso itinere, Sextum ve-
nit, quo in loco Ticinus amni ex
Verbano lacu erumpit; deinde eo
etiam transiectu prohibitus, quòd
omnia nostri loca præoccupaverant,
mutato rursus itinere, castra ad Ole-
gium, opportuno, atque edito loco,
com-

communit : ubi verò ab Hispanis, qui Mediolanum, itemque a Gallis, qui Montemferratum tenebant, urgeri se posse a fronte, atque a tergo videt, relictis centuriis, turmisque aliquot ad Olegium, qui Ticini fluminis ripas aservarent, Tridinum ipse demum se recepit, ut ibi, communicatis cum Rege Sardiniae consiliis, de totâ belli ratione consideratiùs deliberaret.

At Gagius Mediolano profectus cum xx. hominum millibus ad amnem Ticinum pervenerat, pontemque e regione Olegii efficere se velle simulaverat. Dum autem Austriaci magno concursu eò contendunt, dum illum ponte, transituque ut prohibeant, aggerem extruere, tormenta collocare, ripas denique communire festinant, ipse magnam equitum partem,

O

tem,

tem, qui suos in equos singuli singulos pedites imponent, occultè, celeriterque progredi jubet, præfectorisque eorum, quid fieri velit, ostendit. Hi, cum ad locum pervenisserent, qui Gula sicca appellatur, vado reperto, equites, peditesque ita, uti erat a Gagio præceptum, flumen transeunt, raptimque pontem efficiunt, munitionemque ad capita pontis instituunt. Quâ re nunciata Gagus extemplò movet, reliquumque eodem ponte transducit exercitum. Transductum in duas partes distribuit, & partem Olegii subsistere jubet, partem ita collocat, ut Verbano lacu, Ticinoque amne hostes intercludantur. Decepti Austriaci simulatione pontis, subitoque equitum, peditumque nostrorum transitu perturbati statim profugiunt, Novariamque

que continenti impetu petunt. Gaggius, longiùs a Ticino amne submotis hostibus, atque expeditis com meatibus, Mediolanum revertitur.

Interim Coraphæus præfectus castrorum Regis Neapolis, & trib. mil. legionis Macedonicæ a Castellarenfi legato missus cum centuriis aliquot Pyrochitrophorûm, & equitibus ccc. tormentisque castrensibus vi. Guardistallum Duci Gonsagæ, qui principatum ibi obtinebat, datâ fide, nihil se oppidanis nociturum, occupat; eoque occupato, & communito, Brixelloque item, & Rubierâ castellis in potestatem redactis, nullâ interpositâ morâ, Regium Lepidi proficiscitur, ejusque civitatis imperium Duci Mutinensium restituit. Quo facto, præsidia, custodiasque ad ripas

Gabelli fluminis disponere, ad ipsasque Mutinæ portas provolare cœpit. At Pallavicinus, qui Reginae Ungariæ jussu Mantuæ præerat, summæ homo in imperio severitatis, ac diligentiae, cognitis his rebus, copias statim suas contrahit, atque auget. Subsidia Mirandulam, subsidia item in Mutinensem arcem submittit. Frumentum omne, pabulumque ab dexterâ Padi parte quoquo versus Mantuam ad se ferri jubet. Gravissimas iis, qui non paruerint, pœnas constituit, hoc consilio, ut, si forte Borbonii arces oppugnare illas instituissent, quæ opinio percrebuerat, ipsæ essent arces paratiores, nostri autem inopiâ rerum necessariarum, durissimoque anni tempore discedere ab oppugnatione cogerentur,

Erant

Erant interea Mediolani plena lætitiâ, & gratulatione omnia eorum, qui Philippi, novorumque hospitem adventu gaudere, & eorum, qui ex tantis rebus gestis finem respicere periculorum videbantur. Erat anni tempus a bellicis laboribus remotissimum: Urbs fertilis, & copiosa, ipsi Mediolanenses benigni homines, & perhospitales, ut his omnibus rebus invitati Borbonii, quasi in perpetuum vicissent, neque ulli iam subessent hostes, facile curam omnem, & diligentiam remitterent.

At non languebat Sardinia Rex, neque, tantis acceptis incommodis, deserebat se; delectus habebat, renovabat bellum: atque interdum, dejectum se imperii parte maximâ, & fructuosissimâ cum videret sine exercitu, sine commeatu, sine sociorum auxiliis, quos

quos propria bella , propriæque calamitates premerent , illud cogitabat , si posset consilio vincere , quos superare armis non poterat . Proinde Gallos potissimum respiciebat , qui Italiam ad se minus pertinere arbitrabantur , sperans , illos aut tollerabili aliquâ conditione sibi adungere , aut ab Hispanis , qui dissimillimo sunt ingenio , avertere , aut certè tractandis conditionibus ferere inter concordēs causam suspicionum , atque inimicitiarum . Et iisdem fortè diebus peropportunè ceciderat , ut inter Regem Borussiarum , & Reginam Ungariæ pax conciliaretur . Itaque unum illud esse tempus existimans de pace agendi , dum victi sperare Austriaci , sublato in Germaniâ bello teterrimo , & defectione Regis potentissimi , timere Borbonii victores inciperent , dat ejusmodi

modi ad Regem Galliæ literas : Sese quidem defendendi imperii sui causâ, non lædendi alterius ad arma descendiſſe : factum eſſe nimia Hispanorum cupiditate, atque obſequentiâ Gallorum, ut bello Italia omnis ardeat gravi, & calamitoſo : quo bello intelligere ſe, quantam jam ipſe rerum ſuarum jacturam fecerit, & videre etiam, quantum ſit citò diſcrimen aditurus omnium reliquarum; nihilo minus tamen, niſi Galliæ Rege auctore, atque agente quamprimum ab armis diſcedatur, eo ſe eſſe animo, atque adeo obfirmato, ut ad extremum uſque ſpiritum prius depugnet, quàm patiatur dominari in Italiâ Philippum : regnante enim Neapoli, atque in locupletiffimis provinciis Carolo, ſi Frater ejus Philippus Galliam Cifalpinam teneat, quam ſibi, quam Libe-

Liberis suis spem reliquam futuram, aut regnandi, aut omnino quiescendi? Cum hæc ita sint, tamen, ut exploratum sit omnibus, & quietem se ab initio spectasse, & nihil bello, quàm securitatem quærere, pacem, quæ conditionibus sit non iniquis constituta, sese non repudiaturum, neque recusaturum, quominus Philippus in Italiâ sedem, regnumque collocet, si modo ex æquo, bonoque ita opes quoque suæ augeantur, ut non semper sibi sit a potentiore finitimo timendum. Acceptas Rex Galliae literas cum Argenfonio communicat, qui cum a bello, ut diximus, Italico valde abhorreret, magnopere auctor fuit Regi ut oblatam conciliandæ pacis occasionem arriperet, neve quid Hispani cuperent, sed quid sua postularent tempora,
cogi-

cogitaret : illos qui Italiam omnem concupierint , nunquam fore æquâ parte contentos , nunquam quieturos : ipsum , exhausto ærario , atque attritis viribus provinciarum , debere aliquando sibi suisque consulere ; neque tantum gloriæ , atque utilitatis quæsitum , paucis expugnatis in Belgio arcibus , & nonnullis in Italiâ castellis receptis , quantum esse factis in Occitaniâ conjurationibus religionis calumniâ , Britannicoque in novâ Galliâ promontorio amisso , periculi , ac detrimenti importatum . Afflictos hostes non perditos exurgere jam , factâque cum Rege Borussiæ pace , properare in Italiam infestis signis Germanicas legiones , quarum vim , atque robur addubitandum quidem esse , num Hispani scenis , ludisque Mediolani marcentes sustinere

P

queant

queant. Quibus rebus cum Regem commoveri Argenſonius vidèret, liberius jam ſuadere, atque in extremâ oratione ſuâ monere illum cœpit, tantam rem non eſſe cuiquam committendam, ne iis quidem, quibuſcum maximis de rebus communicare conſueverit: jactatam enim multorum ſermonibus, atque conſiliis efferri facilius, quàm explicari poſſe. Dat uni Argenſonio negotium Rex; atque ille ſtatim Campoſium, qui Regis erat apud Genevenſem Civitatem legatus, diſſimulatâ itineris cauſâ, propiùs Auguſtam Taurinorum in villam quandam accedere jubet, eòdemque Sardiniaë Rex hominem e ſuis certum mittit. Cum Gallus pacem expeteret, bellum Sardinienſis formidaret, facilè inter utrumque conditiones convenère, quarum conditio-

ditionum hanc fuisse summam satis constat. Haberet Philippus Hispani Regis F. Dertonam, Parmam, Placentiam, Cremonam; ejusque imperii fines essent amnes Iria, Abdua, Ollius, usque quò amnes hi in Padum influunt, atque ad confluentem usque Abduæ Padus ipse: Sardiniae Regi Mediolanensis provincia reliqua, ipsaque urbs adjungeretur Mediolanum: nullum illi in Finarium jus, nulla unquam esset auctoritas: Oneliensis tractus omnis, itemque Serravallis arx, ager, oppidum Genuensium essent: daret Rex Galliae, daret Rex Sardiniae fidem, impetraturos sese a Cæsare Genuensibus summi earum regionum imperii jus, quas regiones in vallibus Iriae, Macraeque fluminum, ex Cæsariano quodam jure, & beneficio Dynastæ posside-

116 DE BELLO ITALICO,
rent: Dux Mutinensium restitueretur
in integrum, eique præterea pars daretur
agri Mantuani, quæ Mutinensi
provinciae finitima est, & pertinet ad
Padum; & item ad eum, morte Ducis
Gonsagæ, Guardistallensium regio
perveniret: invitarentur Veneti in
societatem oblata Mantuâ; si forte
grandi, atque opportuno præmio excitari
possent: Hetruria a Francisco
Lotharingio, qui acceptâ nuper Imperatoriâ
in Germaniâ dignitate tenebatur, ad
Carolus fratrem transferretur. His constitutis
rebus, fœdus fieret inter Italiæ Principes
sanctum, æternum; quo ex fœdere,
communibus consiliis armis, Mediolanensis
arx, Forumque Jutuntorum, Mantua
denique expugnaretur, & quæ cujusque
Principis pars ex fœdere futura esset, ei
statim assignaretur:

retur : Omnis ita demum ex Italiâ Transalpinorum dominatus in perpetuum tolleretur . Erant conditiones Hispanis pro re natâ non incommodæ, atque Italiæ potissimum perutiles , cui tandem suos agnoscere Principes , atque ab infinito exterarum nationum metu respirare aliquando contingebat, magnumque meritò sapientis consilii sui fructum Sardiniaæ Rex tulisset : sed Hispanorum , si vera tacere nolumus , cupiditas tanto obstitit bono, fatumque nescio quod Italici, atque Hispanici ipsi infensum, vertit ad extremum omnia . Nam, cum Sardiniaæ Regis mandata in Hispaniam perferenda curasset Rex Galliaæ, eaque sibi literis suâ manu scriptis non aliena ab æquitate videri ostendisset, fremere Hispaniaæ Rex, atque indignari cœpit ; iis conditionibus commodiùs

multò Sardinia Regi, qui Borboniis partibus adversissimus sit, quàm Philippo consuli Borboniorum Regum Filio, Fratri, Genero. Itaque, summâ adhibitâ celeritate, Oscensium Ducem excurrere in Galliam jubet, qui Regem ab intempestivâ pace deterreat; in quâ si eum perstare videat, tum Hispanos non libenti quidem animo ad otium, & concordiam, sed descensuros tamen, suamque victoriam Gallorum amicitia condonatu- ros dicat, sed ita, ut provinciis Philippo ex fœdere attribuendis Laudis Pompejæ, atque etiam insuper Alexandria, Montisque ferrati oppida, agrique accedant. Quæ Hispanorum responsa cum magnam pacis desperationem afferrent, veritus est Sardinia Rex, ne diutius agitata res Austriacis tandem suboleret, ipseque pro-

pte-

pterea ab iis relinqueretur, quos relinquare moliebatur. Itaque, dimissâ statim pace, cum intelligeret, non de fore sibi Germanorum auxilia, qui in Italiam descendere cum legionibus, jamque appropinquare dicebantur, suspicatus fore id, quod accidit, ut ab Argenfonio certior per literas factus de pacis conditionibus Malibojus minùs diligentèr de bello cogitaret, Leutronium, xx. subito contractis cohortibus, ad recipiendam Hastam Pompejam proficisci jubet. Leutronius, primo impetu, superato ex itinere Tanari ponte, eâ celeritate progressus est, ut adventus sui famam pene præcurreret. Perterritus Montalius, qui Hastæ Pompejæ cum x., ut diximus, cohortibus Gallicis præerat, nuncios ad Malibojum mittit alios, atque alios, qui petant,

atque

atque orent, ut sibi celeriter subve-
niat: sese hostium, qui tanto supe-
riores numero sint, sustinere impetum
non posse. Malibojus ad hæc unum
modò respondit: Nihil esse a Subal-
pinis hostile metuendum; ipsos de
compositione agere, atque ad otium
vergere universos; neque interim ul-
lum Montalio subsidium mittit. Quod
nobis quidem nullâ ratione factum a
Malibojo videtur, propterea quòd,
quocumque esset animo Sardiniaæ Rex,
defendenda fuerat arx, neque tam
incertis rebus committendum, ut
certum in periculum non minima
exercitus pars veniret. Montalius ab
hostibus circumventus, qui tormenta
etiam ad oppugnationem necessaria
raptim advexerant, tribusque locis
jam collocaverant, simul diffusus pau-
citati militum suorum, & de subsi-
diis

diis nequicquam efflagitatis desperans, portas aperuit, abjectisque armis, se atque oppidum Leutronio dedit. Malibojus captum prius oppidum sensit, quàm subsidio posset, aut vellet accurrere, quod erat tamen, deductis Casali, Monte-calvoque præsidiis, facere conatus. At Hispanis tantus incidit terror, quòd, omnia hæc cum non sine consilio facta esse sibi persuasissent, hostes timebant, sociis diffidebant, ut, relictâ Alexandrinæ arcis obsidione, quæ fame jam coacta extremâ, haud procul aberat a deditioe, pedem confestim referre cœperint, eorumque receptus, projectis sarcinis, atque impedimentis, consimilis fugæ videretur. Quo facto, tam paucis diebus sese fortuna inclinavit, ut cohortium Gallicarum deditio ad Hastam Pompejam Borbonio-

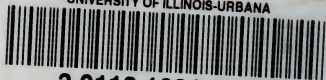
boniorum in Italiâ felicitati finem
attulisse videatur, eademque initium
iusequentium calamitatum.

F I N I S.

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA

3 0112 102170682